

מאמר זה טרם עבר עימוד סופי ומספרי העמודים ישתנו לכשיתפרסם הכרך המודפס.
צפויים שינויים נוספים.

אסירים ואינטרנט – שילוב מופרך?

קריאה לשינוי בראי ההווה והעתיד

מאת

נתנאל הנסל*

האינטרנט הניע מהפכות בכל תחומי הפעילות האנושית והוכר במשפט הביך לאומי כחיוני למימושן של זכויות רבות, אך בדלת אמות הכלא נוכחותו דלילה, וככלל, האסיר והטכנולוגיה זרים זה לזו. החששות רבים ומוצדקים – הטכנולוגיה מסכנת את סביבת האסיר ואת שיקומו, וכן את הסדר והמשמעת בבית הכלא. הרעיון להניחה בידי עבריינים מורשעים נראה מופרך.

המאמר מבקש לערער על קביעות אלה וקורא לרפורמה ביחס לאינטרנט בכליאה. לשם כך מנתח המאמר את הסוגיה על שני צירים: ציר הפנים-חוץ וציר ההווה-עתיד.

בציר הפנים-חוץ מתבסס המאמר על נקודת המוצא של המשפט הביך-לאומי כי האסיר שומר על זכויותיו גם במהלך מאסרו, וכי יש להשוות את תנאי הפנים לתנאי החוץ. המאמר מראה כי הגישה לאינטרנט נגזרת מזכויות אדם מוכרות ומשלב מחקרים פנולוגיים המעידים על תרומת הטכנולוגיה לשיפור חוויית הכליאה ולשיקום האסיר. בהמשך לכך הטענה היא כי אין הצדקה לשלילה מוחלטת של האינטרנט וכי ראוי לחייב רשויות כליאה להנגיש את הטכנולוגיה באופן אקטיבי תחת התאמות מסוימות.

לאחר מכן הניתוח עובר לציר ההווה-עתיד. מסתמן כי בעתיד יתממש שינוי פרדיגמה – דימוי האדם כמשתמש מול מחשב יוחלף בתמונה של יצור המוקף ברכיבים ממוחשבים המשוקעים בתוך ה"דברים" בכל עת ובכל מקום. הטכנולוגיה "תרעיד את קירות בתי הכלא" ותכניס את המערכת למלכוד – האם לשלב את הטכנולוגיה ולערער את מוסד הכליאה, או לדחוק אותה, תוך יצירת פער מופרז בין הפנים לחוץ, ולפגוע פגיעה קשה באסיר: לאור זאת, ההצעה היא להכיר בענישה וירטואלית – כאיסור על ענישה פיזית-זירטואלית כפולה בין קירות הכלא וכתחליף לכליאה.

א. מבוא. ב. אינטרנט לאדם בחוץ \approx אינטרנט לאסיר בפנים; 1. האסיר כשווה זכויות ועקרונן הנורמליזציה; 2. גישה לאינטרנט והזכות לחופש הביטוי והדעה; 3. גישה לאינטרנט והקשר עם החוץ; 4. גישה לאינטרנט, הזכות לחינוך ושיקום האסיר; 5. הסיכונים בהנגשת האינטרנט לאסירים; 6. המצב הרצוי: הנגשה מותאמת. ג. מבט לעתיד ומשמעויות לכליאה; 1. עתיד האינטרנט – הכול שקוף ומחובר, בכל זמן ובכל מקום; 2. משמעויות לכליאה – מלכוד ומבוי סתום; 3. חשיבה אסטרטגית וכלים למימושה. ד. סיכום.

* תלמיד לתואר מוסמך במשפטים, האוניברסיטה העברית. תודתי נתונה לפרופ' לסלי סבה ולד"ר רחלה אראל אשר עודדו את גיבוש המהלך המוצג כאן כמאמר לפרסום. תודה מכופלת נתונה לד"ר אראל על הערותיה והארותיה המעולות בשלבים שונים של כתיבת המאמר. אני מודה גם למערכת כתב העת המשפט על עבודת עריכה איכותית של המאמר.

"המשפט בא בעקבות הטכנולוגיה ומתאים הוא עצמו לטכנולוגיה המשתנה. [...] כך בשינויי אבולוציה.

לא כך בשינויי רבולוציה, ברעידות־אדמה ההורסות ערים ומשקעות אותן במעמקיים.

וכיום מצויים אנו בשינויי טכנולוגיה של רבולוציה.

שכן המחשב - ועימו האינטרנט – אינם אך מוטציה של צורות חיים קודמות שהיכרנו ואשר בִּיְתֵנּוּ בשיטת המשפט.

חיים חדשים הם, והילוכם אין הוא כהילוך צורות החיים שהורגלנו לחיות בחברתן.¹

א. מבוא

חרישה היא פעולה חקלאית המשמשת להכנת תלמים לשם זריעת זרעים. זוהי עבודה חקלאית מאומצת ביותר, אשר דרשה בעבר שימוש בבהמות שונות: בחמור, בסוס או בשור.

מאמר זה משתייך למשפחת הרשומות הדומות לחרישת שדות. הכותב מתהלך על אדמת טרשים (הקשה לחרישה), מבקש לזרוע בה זרעים והוא מלא תקווה שיצמיחו תבואה. אך מעשה החרישה קשה: האינטואיציה מושכת לכיוון הנגדי, והמסקנות מנוגדות לתפיסות המקובלות והן נתקלות במכשול הנוקשה מכולם – הן הפוכות היפוך גמור לקורה במציאות. ואומנם, הכותב יודע זאת! בטרם יצא לשדה, הוא עצמו החזיק בדעות אחרות. אם היה נדרש לענות, בטרם התחיל בעיונו, על השאלות שלחקרן ירד, היה הוא עצמו דוחה את תוצאות המחקר על הסף. אולם כעת, משהשלים מלאכתו, מסקנותיו נראות לו ברורות ובהירות. כעת הוא מבקש לכנס את סובביו, לשתפם במלאכת החרישה שלו, לעוררם שיחראשו גם הם ולהוכיח בפניהם שתובנותיו הן ראויות ומוסריות, ושלמעשה, המציאות היא שדורשת תיקון מקיף.

תפוצת האינטרנט התרחבה פלאים בעשורים האחרונים.² בתחילה היה האינטרנט טכנולוגיה מסקרנת. עם הגידול הפנומנלי בשימוש בו הוא הפך לאמצעי חיוני לקיומם של חיים אנושיים בתוך חברה מודרנית.³ מה שהחל כפיתוח צבאי, הפך להיות כלי מרכזי בכל תחומי החיים: כאמצעי תקשורת, לאיסוף נתונים והפצת דעות, לבניית קהילות וירטואליות, לקשר בין האזרח לשלטון, לחינוך, לבידור, בדרכיווניות המאפשרת לראות־להיראות, להתחבר־להתנתק, לשלוח־לקבל, לשמוע־להשמיע – מארבע קצוות תבל עם תלות מופחתת בזמן ובמקום.

עם העלייה בזמינות האינטרנט, ובשנים האחרונות ביתר בזכות הטלפונים החכמים, גם גברה תלות האדם בו. האינטרנט ממלא צרכים פיזיים־פסיכולוגיים של האדם,⁴ והגישה אליו היא תנאי

¹ הקדמת השופט חשין לספר: נמרוד קוולובסקי **המחשב וההליך המשפטי – ראיות אלקטרוניות וסדרי דין** (2000).
² Int'l Telecomm. Union (ITU), *Measuring the Information Society Report* (2018) <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2018/MISR-2018-Vol-1-E.pdf> (להלן: דו"ח ITU).

³ Mirko Bagaric et al., *The Hardship That Is Internet Deprivation and What It Means for Sentencing: Development of the Internet Sanction and Connectivity for Prisoners*, 51 AKRON L.REV. 261, 267 (2017).

⁴ יאיר עמיחיהמבורגר **הטוב, הרע והמכוער באינטרנט – הפסיכולוגיה של החיים ברשת** (הלית ינאילויוון עורכת, 2013).

למימוש עצמי ולשגשוג בתוך החברה המודרנית.⁵ אישימוש בכלי, היעדרות מן המרחב האינטרנטי וניתוק וירטואלי הופכים את האדם של המאה ה-21 ליצור שקוף, "לא קיים", שחלקו בהווה החברתית נפגע קשות. מנגד, שימוש נבון בטכנולוגיה, פיתוח מיומנויות דיגיטליות וניצול יתרונותיה מעצימים את רווחתו של האדם. בשפה של זכויות אדם ננסח זאת כך: האינטרנט הוא כלי למימוש זכויות, הוא "מאפשר" ("enabler") קיומן של זכויות אדם רבות והוא גם "זרז זכויות" ("catalyst").⁶

ברם, מחקרים מרחבי העולם מלמדים כי מהפכת האינטרנט נעצרה בשערי בית הכלא.⁷ באנגליה – בתי כלא מעטים מדי מנגישים את האינטרנט,⁸ התשתיות אינן מספקות,⁹ תוכניות לימודים מבוצעות על בסיס תוכנות מיושנות ושיקול דעת רחב מדי מוענק למנהלי בתי הכלא;¹⁰ בצרפת – היעדרו מוצדק מטעמי תקציב;¹¹ בדנמרק, שלה יחס נאור יחסית לכליאה, קיימים "קפה-אינטרנט", אך הגלישה מנוטרת ואתרים חסומים;¹² במדינות שונות בארצות הברית לאסירים אין גישה ישירה לאינטרנט, אפילו בכיתות לימוד,¹³ ונעשה שימוש בתוכנות דואר אלקטרוני שיכולותיהן נחותות;¹⁴ ובבלגיה נבנו רק לאחרונה שני מתקנים מתקדמים שבהם שולבה מערכת "PrisonCloud" המאפשרת לאסירים לקבל מידע, גישה מאובטחת לאינטרנט ותקשורת עם קרוביהם.¹⁵

המצב בישראל חמור מכל אלה. במקביל לכתובת שורות אלה ביקשתי משירות בתי הסוהר (להלן - "שב"ס") את עמדתו הרשמית ביחס לשאלות: האם וכיצד יש לאסירים גישה לאינטרנט, לשימוש אישי או בתוכניות שיקום? האם בוצעה אי פעם עבודת מטה מעמיקה בנושא במטרה לגבש מדיניות המשקללת את היתרונות והסיכונים של הטכנולוגיה? תשובת שב"ס מלמדת על שלילה מוחלטת של האינטרנט: 1. "לאסירים אין גישה לאינטרנט"; 2. "האסירים מקבלים, בהתאם לבקשתם, גישה

Stephen Tully, *A Human Right to Access the Internet: Problems and Prospects*, 14(2) H.R.L.REV. 175, 5 (2014) 176–177.

שם, בעמ' 185.

⁷ נתונים מאוסטרליה: Bagaric et al., לעיל ה"ש 3, בעמ' 286; Lisa Harrison, *Prisoners and Their Access to the*; 286; Laura Piacentini & Elena, *Internet in the Pursuit of Education*, 39(3) ALT LJ 159, 161–162 (2014); Katz, *The Virtual Reality of Imprisonment: The Impact of Social Media on Prisoner Agency and Prison* James L., *Structure in Russian Prisons*, 8(2) OÑATI SOCIO-LEGAL SERIES 183 (2018); Esposito, *Virtual Freedom – Physical Confinement: An Analysis of Prisoner Use of the Internet*, 26 NEW KAREN, *ENG. J. ON CRIM. & CIV. CONFINEMENT* 39, 41–50 (2000). עקיקה נגד אינטרנט לאסירים בארצות הברית: Karen J. Hartman, *Prison Walls and Firewalls: H.B. 2376 - Arizona Denies Inmates Access to the Internet*, 32 Michael Coggeshall, *Back to Benevolence: The Case for Internet Access in* - ARIZ. ST. L. J. 1423 (2000); *Nevada's Juvenile Detention Centers*, 17 NEV. L. J. 493 (2017).

⁸ Peter Scharff Smith, *Imprisonment and Internet-Access*, 30(4) NORDIC J. HUM. RTS. 454, 457–461 (2012); Dame sally coates, *Unlocking Potential: A Review of Education in Prison*, MINISTRY OF JUST. (May. 2016)

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/524013/education-review-report.pdf, ובמיוחד בעמ' 44–49 לדו"ח.

Bianca C. Reisdorf & Yvonne Jewkes, *(B)Locked Sites: Cases of Internet Use in 3 British Prisons*, 19(6) 10 INFO., COMM. & SOC'Y 771 (2016).

¹¹ *Avis du Contrôleur Général des Lieux de Privation de Liberté du 20 Juin 2011 Relatif à l'Accès à l'Informatique des Personnes Détenues*, JOURNAL OFFICIEL DE LA REPUBLIQUE FRANÇAISE [J.O.] [OFFICIAL GAZETTE OF FRANCE], July. 12, 2011, available at http://www.cglpl.fr/wp-content/uploads/2011/07/Avis-JO_informatique_20110712.pdf.

¹² Scharff Smith, לעיל ה"ש 8, בעמ' 459.

¹³ *Educational Technology in Corrections* 2015 6 (2015); Bagaric et al., לעיל ה"ש 3, בעמ' 282.

¹⁴ Robert Johnson & Katie Hail-Jares, *Prisons and Technology: General Lessons from the American Context*, in HANDBOOK ON PRISONS 284 (Yvonne Jewkes et al. eds., 2016).

¹⁵ זוהי אולי דוגמה למהלך חיובי דווקא. ראו: e-BO Enterprises, <https://www.ebo-enterprises.com/producten/#e-prison-e-blue>; Victoria Knight & Steven Van De Steene, *Digitizing the Prison: The Light and Dark Future*, 231 PSJ 22 (2017).

לעיון בפקודות ונהלים של שב"ס ו/או לעיון ב"תקדין" באמצעות מחשב נייד שנמצא אצל קצין האסירים בבית סוהר".¹⁶ אותה התמונה עולה גם מנהלי שב"ס: "יודגש בכל מקרה השימוש במחשב האישי לא יאפשר התחברות / התקשרות לאינטרנט / רשת חיצונית כלשהי".¹⁷ הדברים מתבטאים בשטח – בכלא איילון קיים מחשב אחד בלבד ל-900 אסירים, ובו מידע משפטי ללא גישה לאינטרנט;¹⁸ הגישה לאינטרנט נשללת גם במסגרת לימודים אקדמיים להם זכאים האסירים,¹⁹ ואסיר מעיד כי לחוויית "גוגל" הוא יכול לזכות רק בין מדפי ספריית בית הכלא.²⁰

כיצד להסביר את הפער בין העולם החיצון לבין בתי הסוהר, בעולם ובישראל? לכך לא חסרות הצדקות לגיטימיות. האינטרנט בידי עברייני מורשע הוא סכנה ליושבי בית הכלא ולחברה החופשית; האינטרנט מאיים על הסדר והמשמעת, החשובים כל כך לתפקודו התקין של בית הסוהר; שיקולים תקציביים מקשים על רפורמה תשתיתית-טכנולוגית במערכת הכליאה; והאינטרנט הוא פריווילגיה שאינה מצדיקה את הסיכונים והוא נוגד את הקריאות לענישה מחמירה ומרתיעה. שילוב בין אינטרנט לבין אסירים הוא רעיון מופרך ומתכון לאסון.

המאמר מבקש **לערער על קביעות אלה**, להציע **שינוי רצוי** ביחס לשילוב האינטרנט במערכת הכליאה ולקרוא **לרפורמה** בעניין.

אומנם נכון, אין להתעלם מהמגבלות, האתגרים והסיכונים שבהנגשת האינטרנט. אך עיון במשפט זכויות האדם הבינלאומי ואימוץ נקודת המוצא שלו על פיה לאסיר נשמרות זכויותיו גם במאסרו, יחד עם הסקת מסקנות מתוך מחקרים פנולוגיים, משכנעים כי היעדרו המשמעותי, אם לא המוחלט, של האינטרנט ממתקני כליאה בעולם ובישראל אינו מוצדק בחברה נאורה השואפת לכליאה הראויה גם היא לשם תואר זה, ואשר ממלאת את תפקידה ואת תכליותיה. כפי שניווכח בהמשך, הדברים נכונים הן בראי הצורך ברפורמה במערכת הכליאה "**כאן ועכשיו**" והן בראי הצורך **בהתאמת הכליאה להתפתחויות טכנולוגיות עתידיות**.

מבחינה מתודולוגית, המאמר מתחקה אחר מקורות מתוך המשפט הבינלאומי ומשתמש בהם, וכן מעט מבקר אותם, כדי לשרטט קווי מתאר לשינוי הנדרש. הדברים מחוזקים ונתמכים במחקרים פנולוגיים שעסקו בחוויית הכליאה בכלל, ובהקשר האינטרנט בפרט. עם זאת, אציין כי בדרך להשגת מטרת המאמר, ניצבים כמה אתגרים לגביהם ארחיב במקום המתאים לכך,²¹ ובראשם המחסור במקורות בין-לאומיים המתמקדים בגישה לאינטרנט לאסירים. נוסף על כך, בהקשר הישראלי בולט הפער הרב בין חקיקת הכליאה הישראלית לבין המשפט הבינלאומי,²² דבר שאינו מאפשר להשליך את תובנות העיון על ההסדרים החקיקתיים הקיימים. אתגרים אלה אינם גורעים כהוא זה מן הביקורת שתעלה במאמר ומן הרלוונטיות שלה, היפוכו של דבר: הם מאשרים את נחיצות הפניית

¹⁶ מכתב מאילנה איבגי, ר/כ בשם הממונה על חופש המידע, לנתנאל הנסל (3.5.2020).

¹⁷ פקני"צ 4.20.00 "מחשבים אישיים לאסירים פליליים".

¹⁸ ת"ק (שלום ת"א) 62580-02-17 **מולדבסקי נ' שירות בתי הסוהר** (פורסם בנוב, 20.11.2017).

¹⁹ אסף שטולטראורינג "אוניברסיטה מאחורי הסורגים" **הארץ** – **כללי** 4.11.2010 www.haaretz.co.il/misc/1.1228557.

²⁰ צח שפיצן "אני והתא" **ידיעות אחרונות** 1.10.2016 www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4862109,00.html.

²¹ להלן בתחילת חלק ב'.

²² מסקנה שעלתה גם במאמרים של סבה ואראל: לסלי סבה ורחלה אראל "כליאה בסגנון חופשי: על יישום הנורמות של זכויות האדם הבינלאומיות במערכת הכליאה בישראל" **חוקים** י 123 (2017) (להלן: סבה ואראל "כליאה בסגנון חופשי"); רחלה אראל ולסלי סבה "צעד אחד קדימה, שניים אחורה: על הבעייתיות בהפרדת אסירים במאה העשרים ואחת" **עלי משפט** יא 527 (2014) (להלן: סבה ואראל "הפרדת אסירים").

הזרקור לנושא, את חשיבות שינוי היחס לאינטרנט ואת הצורך בהתקדמות לעבר המצב הרצוי, הן בזירה הבינלאומית והן בהקשר הישראלי.

כסימון גבולות המאמר, ובהתחשב בפער האמור, אדגיש כאן שמטרתני אינה להציע הצעת יישום בת ביצוע. הדבר אמור הן לגבי ההקשר הבינלאומי, שבו לא אציע תיקונים אופרטיביים למסמכים הרלוונטיים, והן לגבי ההקשר הישראלי, שם לא אציע תיקוני חקיקה מדויקים ולא אתיימר להציב אנליזה סדורה של מצב זכויות האסיר הישראלי. יומרה שכזו הייתה חוטאת למטרת המאמר, שכאמור, מהווה קריאת כיוון, ניסיון לערער על עמדות מקובלות, וברוח משל הפתיחה – שואף לזרוע זרעים ראשוניים וראשוניים שיצמיחו עץ רענן בקרקע שנויה במחלוקת.

עם זאת, ראיתי לנכון לשבץ לאורך המאמר התייחסויות להקשר הישראלי, וזאת משני טעמים. הטעם הראשון והעיקרי הוא שהדוגמאות הישראליות מדגימות את מורכבות הסוגיה, את הקשיים ואת השינוי היסודי התפיסתי הנדרש על מנת שהנגשת אינטרנט לאסירים תוכל לעבור לפן מעשי. שנית, המאמר – "בתוך עמו הוא חי": הוא מתפרסם בעברית, וקוראיו מיוודים עם המצב בישראל. על כן קיימת חשיבות להגיש את הדברים בהקשר זה. יתרה מזו – שאיפתי היא הרי לעורר לשינוי ולהצית דיון לכל הפחות (הגם שלא רק) בישראל, ולכן נראה היה בעיניי שקיימת חשיבות רבה להמחיש את הדברים בהקשר חשוב זה.

הקריאה לחשיבה מחודשת שתושמע במאמר מיועדת לבעלי עניין ("stakeholders") שונים. הנמענים העיקריים הם מקבלי ההחלטות על מערכת הכליאה, השופטים והמחוקקים, אשר החלטותיהם והכרעותיהם מכותיבות את שגרת היום של האסירים. אם יצליח המאמר להשפיע גם על גורמים שונים בחברה האזרחית ולתרום ולו במעט לשינוי ביחס לאסירים ולאינטרנט, יהיה זה שכר לא מבוטל.

אציין גם כי סקירת הספרות הקיימת לימדה אותי כי מלומדים שאינם רבים ברחבי העולם חקרו את ההיבטים המשפטיים של הנגשת האינטרנט לאסירים. יתרה מזו, בהקשר הישראלי, למיטב ידיעתי, הסוגיה לא נחקרה כלל וכלל, ואולי זו אחת מיני הסיבות הרבות לכך שהטכנולוגיה גרמה ל"הפרעה" ("disruption") בכל היבט בעשורים האחרונים בקרב החופשיים, אך לא ביחס לשימוש בטכנולוגיה בקרב אסירים. על כן, המאמר יתרום לגוף ידע רזה זה. אזכיר כי יש אף מי שטען כי תופעת מיעוט העיסוק נכונה באופן כללי ביחס לסוגיות של יישום העונש בישראל,²³ ואם הדבר עודנו נכון – המאמר יתרום גם במישור זה.

תחילה נע המאמר על ציר **הפנים-חוץ**. בחלק זה מתבסס המאמר על נקודת המוצא של המשפט הבינלאומי כי האסיר שומר על זכויותיו גם במהלך מאסרו וכי יש להשוות את תנאי "הפנים" לתנאי "החוץ". אני מראה כי הגישה לאסירים נגזרת מזכויות אדם מוכרות ומשלב מסקנות ממחקרים פנולוגיים המוכיחות את התועלת של הטכנולוגיה לשיפור חוויית הכליאה, להקלה על מכאובי מאסר ולשיקום האסיר. בהמשך לכך אני טוען כי היחס הנוכחי לאינטרנט הוא בעייתי וכי אין הצדקה לשלילה מוחלטת של האינטרנט. עוד אני טוען כי ראוי שמערכת הכליאה לא תמנע את הגישה אליו וכי יש לחייבה לפעולה אקטיבית להנגשה בהתאמות מסוימות.

²³ על אודות הטענה למיעוט העיסוק והסיבות לה: נתנאל דגן "הדבר החשוב באמת סמוי מן העין? על מיעוט העיסוק המשפטי ביישום העונש בישראל" **מעשי משפט** ז' 107 (2015).

לאחר מכן הניתוח עובר לציר ה**הווה־עתיד**. מגמות טכנולוגיות נוכחיות מסמנות כי במרוצת השנים יתמש שינוי פרדיגמה – דימוי האדם כמשתמש היושב מול מחשב מחובר לרשת יוחלף בתמונה של יצור המוקף ברכיבים ממוחשבים, בכל עת ומקום, בלתי נראים ומשוקעים בתוך ה"דברים" (ובתוך בני האדם). הטכנולוגיה "תרעיד את קירות בתי הכלא" ותכניס את המערכת למלכוד – האם לשלב את הטכנולוגיה ולהפוך את קירות הכלא לשקופים מדי, או לחלופין לדחוק אותה, לאטום את הקירות ולהביא לפגיעה מופרזת באסיר? טענתי היא כי במציאות כזו יש להכיר באפשרות לענישה וירטואלית בשני מובנים – באיסור על ענישה פיזית-וירטואלית כפולה בין קירות הכלא, ובשימוש בה כתחליף לכליאה.

במפגש שני צירים אלה ניצב האינטרנט, הקורא לנו "דרשני", קורא לנו לפעול ומחייב גיבוש תפיסה חדשה - אם לא לשם תמורה ראויה במצב הנוכחי, אז לשם היערכות לעתיד.

ב. אינטרנט לאדם בחוץ ≈²⁴ אינטרנט לאסיר בפנים

פרק זה מברר את יחס משפט זכויות האדם הבינלאומי לאינטרנט בהקשר הכליאה. הסוגיה נבחנת מכמה זוויות – מידת ההכרה בחשיבות האינטרנט, מעמדו הנורמטיבי והקשר שלו לזכויות, לעקרונות ולכללי כליאה מוכרים.²⁵ לזאת מצטרף עיון במקורות פנולוגיים-אמפיריים המדגישים את הפוטנציאל החיובי של האינטרנט מבחינת האסירים.

המהלך המוצע כרוך באתגר שאינו מבוטל: חלק מן המקורות עוסקים ישירות בסוגיות הכליאה, אך לא בעניין האינטרנט; החלק האחר מתמקד באינטרנט ומשמיט את נושא הכליאה. להוציא מעט פסקי דין של בית הדין האירופי המובאים בהמשך, טרם נעשה על ידי המוסדות שלהם היכולת לבסס ולפתח חובות משפטיות בין-לאומיות החיבור המפורש בין כליאה, זכויות אדם ואינטרנט. בהקשר של מאמר זה, הפער הזה דורש מאמץ של השלמת החסר וחילוץ מסקנות מתוך הקיים.

בהקשר הישראלי מתווסף הקושי הנובע ממאפייני הכליאה הישראלית ותשתיתה החוקית.²⁶ נקודת המוצא של המאמר, שממשיכה במובן מסוים את המשפט הבינלאומי, משתקפת בפסיקת בית המשפט העליון, שקבע בעניין **יונס** כי "תכלית מאסרו של אדם, היא כי זו מתמצית בשלילת חירותו האישית של האדם, תוך הגבלת חופש תנועתו", ובעניין **גולן** כי "הנחת היסוד היא,²⁷ שסל זכויות האדם של אסיר מכיל את כל הזכויות והחירויות הנתונות לכל אזרח ותושב, למעט חופש התנועה שנשלל ממנו עקב המאסר".²⁸ אלה אמורים היו לצמצם את הפער בין הדין הישראלי לבין המשפט

²⁴ הסימן המקובל ל"שווה בערך".

²⁵ יש המבקשים הכרה בגישה לאינטרנט כזכות ייחודית ומובחנת (Tully, לעיל ה"ש 5). טענות אלה יכולות לחזק את מסקנותיי, אך כיוון שהן עדיין בגדר הצעות הפותחות דיון נרחב מדי, לא ארחיב בנושא. אני אתמקד בזכות לחופש ביטוי ובזכות לחינוך, כיוון שכפי שנראה, הן נטועות היטב במקורות העוסקים בכליאה. עם זאת, ניתן היה לעסוק גם בזכויות אחרות, כגון הזכות לתרבות ולהנאה מהקדמה המדעית, הזכות לעבודה והזכות לתנאי מחיה נאותים: Paul De Hert & Dariusz Kloza, *Internet (access) as a New Fundamental Right. Inflating the Current Rights Framework?*, 3(3) EUROPEAN J.L OF LAW & TECHNOLOGY (2012).

²⁶ כדוגמת חוק לתיקון פקודת בתי הסוהר (מס' 42), התשע"ב-2012, ס"ח 377, המעגן את זכות האסיר לתנאי כליאה הולמים, ותק' 19 לתקנות בתי הסוהר, התשל"ח-1978, ק"ת 1958 ("טובות הנאה").

²⁷ רע"ב 6956/09 **יונס נ' שירות בתי הסוהר** (פרסם בנבו, 7.10.2010).

²⁸ ע"א 4463/94 **גולן נ' שירות בתי הסוהר**, פ"ד (4) 136, פ"ס 12 לפסק דינו של השופט מצא (1996). בעניין **גולן** הוכרה זכותו של אסיר לפרסם טור אישי במקומון כחלק מחופש הביטוי והדעה. בפסק הדין נקבע כי הגבלת הזכות תתקיים אם נשקפת סכנה בוודאות קרובה לביטחון בית הסוהר או ניהולו על בסיס ההנחה, המצוטטת בגוף המאמר, שלאסיר נשמרות כל זכויותיו, למעט חופש התנועה. באותו פסק דין לא התקבלה דעתו של השופט חשין, שגרס כי שלילת חירותו של האסיר מובילה ישירות לצמצום בהיקף זכויותיו. ראו גם: ע"א 1076/95 **מדינת ישראל נ' קונטאר**, נ(4) 492, פ"ס 10 לפסק דינו של השופט זמיר (1996), וכן רע"ב 823/96 **ואנונו נ' שירות בתי הסוהר**, נא(2) 873 (1997).

אציין כי ישנה טענה על פיה, בניגוד לפסקי דין אלה, קיימת מגמה של צמצום תפיסת זכויות האסירים בעשור האחרון בישראל, ראו: סיגל שהב "זכויות אדם מינימליות בתוך חומות הכלא" **ICON-S-IL Blog** 26.3.2019.

הבין־לאומי. אך לא כן הדבר: ישראל לא הצטרפה לחלק מהאמנות הנוגעות לכליאה ולא אימצה אותן בחקיקה הפנימית, ובעוד המשפט הבין־לאומי מדבר על "זכויות האסיר", החוק הישראלי מכנה אותן "טובות הנאה" ו"זכויות מוקנות".²⁹ כפי שהוסבר במבוא, כוונת המאמר היא להציע שינוי ראוי, ולא להציע רפורמה התפורה למידותיה של ישראל באופן ספציפי. על אף זאת, ניתן לומר כי הפער האמור משקף קושי משמעותי שיעמוד בפני הוצאה לפועל של רפורמה שכזו בהקשר הישראלי, ודומה כי הדבר יהיה בר־ביצוע רק בתנאי שהפער בין המשפט הישראלי לבין המשפט הבין־לאומי יצטמצם.

הקושי האחרון נובע מעיסוק במקורות שמשקלם המחייב אינו בהיר וחד־משמעי במשפט הבין־לאומי עצמו.³⁰ לכן למען הבהירות, בכל מקום שבו המאמר מתייחס למקור בין־לאומי, מובא גם רקע קצר לסוג המסמך ולמעמדו בראי המשפט הישראלי. בשלב זה אדגיש רק את ההבחנה החשובה בין המקורות שיצר האו"ם, שלפחות מבחינה פוטנציאלית מחייבים או עשויים לחייב את ישראל, לבין המקורות האירופים המובאים להלן, שמתוקף היותם שייכים למשפט בין־לאומי אזורי, כמובן שאינם מחייבים את ישראל. על אף זאת הם תופסים חלק חשוב בעיון ששואף לצייר את המצב הרצוי ולאור העובדה שהמשפט האירופי מסמן לעיתים לאו"ם ולמוסדותיו את הדרך אשר ילכו בה ומהווה להם מקור השראה.³¹

1. האסיר כשווה זכויות ועקרון הנורמליזציה

סעיף 9 ל־ICCPR קובע כי לכל אדם שמורה הזכות לחירות אישית וכי לא יהיה אדם נתון במאסר שרירותי, אלא מטעמים והליכים שנקבעו בחוק.³² סעיף 10(1) מנחה כי אנשים שנשללה חירותם יזכו ליחס אנושי תוך התחשבות בכבוד העצמי של האדם וסעיף 10(3) דורש שבית הכלא יכלול טיפול באסירים שמטרתו העיקרית היא שיקומם.³³ על פי הערה כללית מספר 21 של ועדת האו"ם לזכויות אדם לסעיף 10, היחס האנושי כלפי האסיר והשמירה על כבודו נדרשים דווקא בגלל הימצאותו במסגרת שבה הוא וזכויותיו פגיעים;³⁴ קיים איסור על פגיעה בזכויות שאינה נובעת מעצם הגבלת החירות; ישנה דרישה חיובית לכבד את כבוד האסירים בדומה לאנשים חופשיים; ולאסיר ישנן כל הזכויות הקיימות ב־ICCPR תחת ההתאמות ההכרחיות הנובעות מהימצאותו בסביבה סגורה.

עקרונות אלה עולים בבירור גם ב־European Prison Rules (להלן – ה"־EPR").³⁵ מסמך זה אושר על ידי המועצה האירופית, המורכבת מ־47 מדינות, ומגדיר את הפרקטיקות והעקרונות הראויים בטיפול באסירים ובניהול מתקני כליאה כדי לגרום למדינות לאמץ חקיקה ומדיניות כליאה נאורות.

²⁹ katzr.net/4f8fa2. אם מגמה זו תתברר כנכונה בעתיד, הדבר עלול להקשות, בין השאר, גם על הענקת זכות גישה לאינטרנט לאסירים.

²⁹ סבה ואראל "כליאה בסגנון חופשי", לעיל ה"ש 22, בעמ' 166–200.

³⁰ סבה ואראל כינו את התופעה הזו "דיפוזיה", ראו: סבה ואראל "כליאה בסגנון חופשי", לעיל ה"ש 22, בעמ' 125. ³¹ סבה ואראל "הפרדת אסירים", לעיל ה"ש 22, בעמ' 541–542; סבה ואראל "כליאה בסגנון חופשי", לעיל ה"ש 22, בעמ' 156.

³² אמנה בינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, כ"א 31 (נפתחה לחתימה ב-1966) (להלן: ICCPR). ישראל התחייבה לכבד את האמנה ולאמץ בחקיקתה הפנימית את הזכויות המפורטות בה. עמדתה הרשמית היא כי אכן עשתה זאת, אך המצב בפועל אינו מספק, סבה ואראל "כליאה בסגנון חופשי", לעיל ה"ש 22, בעמ' 166–167.

³³ בג"ץ הכיר במחויבות של ישראל לסעיף זה בהלכות מסוימות, אך הן מיעטו להנחות פסקי דין מאוחרים יותר, סבה ואראל "כליאה בסגנון חופשי", לעיל ה"ש 22, בעמ' 170–172.

³⁴ Human Rights Committee (HRC), CCPR General comment no. 21: Article 10 (Humane Treatment of Persons Deprived of Their Liberty) (Apr. 10, 1992). ההערות הכלליות על סעיפי האמנה דומות לחקיקת משנה והן מנחות את עבודת הוועדה, סבה ואראל "כליאה בסגנון חופשי", לעיל ה"ש 22, בעמ' 158.

³⁵ Council of Eur. Pub., *Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to members states* (להלן: כללי ה־EPR). *the European Prison Rules* (2006)

ב־EPR נקבע כי אסירים מחזיקים בכל הזכויות שלא נלקחו מהם בגזר הדין, ועולה הדרישה לצמצם את הפגיעה בחירות על פי עקרון המידתיות. נוסף על כך, נשללת הלגיטימיות של הצדקה כלכלית לפגיעה בזכויות אדם, ומודגשת השאיפה כי החיים בכלא יידמו ככל האפשר להיבטים החיוביים של החיים בקהילה החופשית.³⁶

דברים אלה נכללים ב"עקרון הנורמליזציה", העומד על שתי רגליים.³⁷ הרגל האחת: האסירים מחזיקים בכלל זכויותיהם, למעט אלה הנפגעות בשל השלכות שלילת החירות. הרגל השנייה, ליבת עקרון הנורמליזציה,³⁸ מבקשת התמדה בהשוואת התנאים שבתוך הכלא לאלה שבחברה החיצונית. שני ההיבטים תומכים זה את זה – נדרשת השוואה של התנאים הפיזיים של האסיר עם אלה הקיימים בעולם החיצון, לצד השוואת מעמדו הנורמטיבי וזכויותיו לאלה של האדם החופשי. כך יוצא שתנאי הכליאה נגזרים הן מזכויות האדם וצמצום הפגיעה בהן והן מן הדרישה העקרונית לקיים תנאים הזהים לאלה שבחוץ.

מה בדיוק כלול תחת שלילת החירות? אילו זכויות נשללות לחלוטין מן האסיר, ואילו לא? מדובר בדיון מורכב.³⁹ נקודת המוצא במאמר זה היא כי חופש התנועה הוא עיקרה של שלילת החירות, כפי שעולה מן הפרשנות לסעיף 9.⁴⁰ כך עולה גם ממגמת המשפט הבינלאומי לצמצם ככל הניתן את הזכויות הנופלות בגדר "שלילת החירות", המשתקפת גם בחובה החיובית לשמור על כבודם של האסירים וגם בדרישה להשוות את תנאי הפנים לחוץ. לכן, היכן שניתן לממש זכות גם בתוך הכלא, ובמיוחד אם היא משרתת את תכליות הכליאה, אין לראותה כנשללת, וחלף זאת יש לראותה כקיימת תחת מגבלות שונות.

אימוץ הנחות אלה מסייע בשאלת האינטרנט. בהתאם להן יש לבחון האם שלילתו מוצדקת כחלק מהמאסר, או שמא נכון לקבוע שהזכות קיימת, לצד האפשרות להגבילה בהתאם לסיכונים שהאינטרנט יוצר. ערכו של האינטרנט בראי תכליות הכליאה מצטרף גם הוא לסיבות להנגשתו במהלך המאסר, ושלא לראותו כנשלל מעצם המאסר. נוסף על כך, משפיעה העובדה שהאינטרנט חדר לכל תחומי החברה החופשית ושילובו בתחומי הכלא מונע את הפגיעה האנושה באסיר הנגרמת בשל העמקת פערים בין הפנים לחוץ.

2. גישה לאינטרנט והזכות לחופש הביטוי והדעה

הזכות לחופש הביטוי והדעה מוסדרת בסעיף 19 ל-ICCPR.⁴¹ זוהי זכות ייחודית המשמשת בשני כובעים: כאחת מסדרת הזכויות הספציפיות במשפט זכויות האדם וכזכות המאפשרת ("Enabler")

³⁶ עיין בכללים 1-5, ובמיוחד בכלל 2 לכללי ה-EPR.

³⁷ Scharff Smith, לעיל ה"ש 8, בעמ' 461-462.

³⁸ שם, בעמ' 462.

³⁹ בישראל הנושא עמד במרכז מחלוקת בין השופטים דניצ'ר ופרוקצ'ייה בעניין יונס, לעיל ה"ש 27.

⁴⁰ מהערה כללית 35 לס' 9 ל-ICCPR עולה כי "חירות אישית" היא חופש מבידוד הגוף, הגבלה של חופש התנועה בתוך חלל צר (כגון מאסר), ואדם אשר הלך מרצונו החופשי לתחנת משטרה לשם חקירה ורשאי לעזוב בעת שירצה – לא נשללה חירותו. לאור זאת דומה שההנחה כי חופש התנועה הוא עיקרה של החירות האישית היא סבירה. ראו: Human Rights Committee (HRC), CCPR/C/GC/35 (Dec. 16, 2014). בהקשר הישראלי, הדגש של ס' 5 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו ("אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת") על הגבלה פיזית, משכנע שכך הדבר.

⁴¹ וכן בס' 10 לאמנה האירופית לזכויות אדם – Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms art. 10, Nov. 4, 1950, E.T.S 5 (להלן: ECHR). ראו: Steve Foster, *Automatic*.

זכויות אחרות – אזרחיות, כלכליות, חברתיות ותרבותיות.⁴² הזכות מוקנית לכל אדם, ואסור למדינות להפריע למימושה. היא כוללת את ביטוי הדעות ואת היכולת לחפש מידע בכל צורה ובכל אמצעי. ניתן להגבילה בתנאים הקבועים בסעיף: בחוק, לשם שמירת זכויותיו של הזולת או שמו הטוב ולשמירה על הביטחון הלאומי, הסדר הציבורי, בריאות הציבור או מוסר הציבור.⁴³

בכדי לחבר בין זכות זו לבין גישה לאינטרנט לאסירים, יש לענות על השאלות הבאות: הראשונה – האם האינטרנט הוא אחד מאמצעי התקשורת המוגנים על ידי הזכות, בדומה לשאר אמצעי התקשורת? השנייה – כיצד, אם בכלל, ההכרה באינטרנט במסגרת הזכות משליכה על החובה לאפשר מתן גישה לאינטרנט לאסירים?

הערה כללית מספר 34 על סעיף 19 מספקת מענה ברור לשאלה הראשונה: האינטרנט נעדר אומנם מרשימת אמצעי התקשורת המצויה בסעיף, אך הרשימה מתפתחת בהתאם להתקדמות החברה והיא כוללת כל אמצעי אלקטרוני, לרבות האינטרנט.⁴⁴ התשובה ממשיכה להתבהר כאשר מבינים את ייחודיות האינטרנט במסגרת הזכות ואת הקשר החזק שלו למרכיבים השונים של סעיף 19. בדומה לאמצעי תקשורת קלסיים וישנים יותר, כגון עיתונות כתובה, טלוויזיה ורדיו, הוא מאפשר להיחשף למידע. אולם פונקצייה זו – הנגישות למידע, קבלתו והפנמתו – מתחזקת לאין שיעור בכלי זה. היכולת לגשת לרשת, מכל מקום, בכל זמן, למידע אינסופי המופק על ידי גורמים מכל הסוגים (פרטים, ארגונים, מדינות) הופכת אותו לאמצעי שונה מאלה שקדמו לו. בעוד כלי תקשורת אחרים עשויים לשמש את האדם הפשוט בעיקר לשם איסוף והיחשפות למידע וידע, האינטרנט מאפשר קפיצה פנומנלית ביכולת התבטאות הפרט. עם האינטרנט אנו עדים לחידוש: היכולת לבטא את הדעה שהתגבשה במוחו של אדם היא כמעט בלתי מוגבלת; הרשתות החברתיות והיישומונים השונים מאפשרים לכל אדם להביא עצמו לידי ביטוי כאוות נפשו בכל זמן, מכל מקום ובאופן בלתי אמצעי. שני היבטי הזכות – גיבוש הדעה וביטוי הדעה – הופכים את האינטרנט לכלי שהדרכיו נונות שלו היא הייחודיות שלו. תפוצתו ההולכת ומתרחבת רק מחזקת זאת, באשר היא הופכת את הדינמיקה הדרכיונית הזו לנגישה וזולה עוד יותר.⁴⁵

דו"ח הדווח המיוחד להגנה וקידום הזכות לחופש הביטוי (להלן - "דו"ח הדווח")⁴⁶ מלמד גם הוא על הכרה בחשיבותו של האינטרנט במסגרת זכויות האדם. כמו כל דו"חות הדווחים, גם הוא אינו מחייב בפני עצמו, אך יש לו תפקיד חשוב בפיתוח זכויות האדם. על פי הדו"ח, האינטרנט הוא כלי למימוש חופש הביטוי מתוקף היותו מאפשר זכויות אחרות ("Enabler"), ולכן המדינות צריכות לנקוט את האמצעים הנדרשים לעידוד הגישה האוניברסלית אליו.⁴⁷ נוסף על כך, יש למנוע את

Forfeiture of Fundamental Rights: Prisoners, Freedom of Expression and the Right to Vote, 16(1) NOTT. L.J. 1 (2007).

Frank La Rue, Rep. of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression, ¶ 22, U.N. Doc. A/HRC/17/27 (May 16, 2011) וכן Bagaric et al., לעיל ה"ש 3, בעמ' 276.

⁴³ דו"ח הדווח המיוחד, לעיל ה"ש 42, מחדד את הקריטריונים להגבלת הזכות: נדרשת חקיקה, לגיטימציה או ביקטיבית, נחיצות ומידתיות. נוסף על כך, נטל הוכחת כשרות ההגבלה הוא על המדינה מרגע שהפרט מוכיח קיומה של הגבלה. ראו: Kaye David, Rep. of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to freedom of Opinion and Expression, U.N. Doc. A/71/373 (Sept. 6, 2016).

⁴⁴ Human Rights Committee (HRC), CCPR/C/GC/34, ¶ 12 (Sept. 12, 2011) (להלן: General Comment No. 34).

⁴⁵ דו"ח הדווח המיוחד, לעיל ה"ש 42, פס' 67.

⁴⁶ הדווחים חוקרים ומייעצים בנושאים מוגדרים באופן עצמאי (הם אינם חלק מסגל האו"ם), U.N. Human Rights Office of the High Commissioner, Directory of Special Procedure Mandate Holders (November, 2018), https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/SP/VisualDirectoryNovember2018_en.pdf.

⁴⁷ דו"ח הדווח המיוחד, לעיל ה"ש 42.

התופעה שבה קבוצות מסוימות זכות בפריבילגיה שבשימוש באמצעי זה, בעוד שאחרות נדחקות הצידה, זכויותיהן נפגעות והפער הדיגיטלי ("Digital Divide") הולך ומתעצם.⁴⁸ הערה כללית מספר 34 מבקשת מן המדינות להפנים את הייחודיות של האינטרנט, את האופן שבו הוא שינה את הרגלי התקשורת ואת תרומתו המיוחדת לזכויות האדם.⁴⁹ חשיבות האינטרנט עולה גם מצדדים הננקטים על ידי מוסדות זכויות האדם בכדי להתנגד לאיסורים שמדינות מטילות על השימוש בו.⁵⁰

הדווח מבקש גם להציב את קידום הגישה האוניברסלית לאינטרנט כעדיפות עליונה בשל חיוניותו.⁵¹ עוד הוא דורש לצמצם במידת האפשר את ההגבלות המוטלות על גישה לאינטרנט, אשר יוצדקו תחת נסיבות חריגות ועל פי החוק הבינלאומי.⁵² הדווח דורש מן המדינות דרישות חיוביות – לפעול לשם הנגשת האינטרנט כך שיהיה זמין פיזית וכלכלית לכלל שכבות האוכלוסייה ("to all segments of population").⁵³ כן הוא מזהה את הצורך בפיתוח מיומנויות דיגיטליות וחינוך לשימוש באינטרנט כיעדים מרכזיים בדרך למימוש הזכות לחופש הביטוי: על המדינות לפעול לפיתוח הכשירות במסגרת בית-ספרית ובמסגרת תוכניות אחרות.⁵⁴ גם בית הדין האירופי לזכויות אדם נוהג להפעיל את עקרונות חופש הביטוי על האינטרנט ומבקש שפרשנות האמנה האירופית לזכויות אדם תיעשה לאור היותו של האינטרנט אמצעי מודרני לשיתוף מידע ("modern means of imparting information").⁵⁵

בשלב זה נותרת השאלה השנייה – האם, אם בכלל, ההכרה באינטרנט במסגרת הזכות לחופש ביטוי משליכה על החובה לאפשר מתן גישה לאינטרנט לאסירים? בניסוח שאלה זו אפשר כעת לדייק יותר לאור הנלמד: באיזו מידה המסקנות המרשימות שעלו ביחס לאינטרנט תקפות באמת ל-"all segments of population" וכוללות את אסירי בתי הכלא? כאמור, התשובה לשאלה אינה מופיעה מפורשות במסמכים, אך למעשה, עד כה, כבר נצעדו עיקרי הצעדים הנדרשים לניסוח תשובה. נקודת המוצא היא שהאסיר שומר על זכויותיו גם במאסרו, ואחת המסקנות היא שהאינטרנט חוסה תחת חופש הביטוי, ולכן מהווה זכות של האסיר. נוסף על כך, פסיקה של בית הדין האירופי, שתובא בהמשך הדברים, עומדת גם היא על הגישה לאינטרנט כחלק מחופש הביטוי של האסיר. כל אלה מצדיקים את המסקנה כי הגישה לאינטרנט נגזרת מחופש הביטוי גם לגבי אסירים, וכי מתוקף זאת, הגבלתה יכולה להיעשות רק במקרים מסוימים ותחת הצדקות לגיטימיות.

3. גישה לאינטרנט והקשר עם החוץ

⁴⁸ שם, פס' 60.
⁴⁹ General Comment No. 34, לעיל ה"ש 44, פס' 15. ראו גם במאמרו של Tully, לעיל ה"ש 5, בעמ' 185, שמרחיב לגבי עיקרי ההערה הכללית.

⁵⁰ Scharff Smith, לעיל ה"ש 8, בעמ' 468, שם ישנה סקירה קצרה של דוגמאות לנושא.
⁵¹ דו"ח הדווח המיוחד, לעיל ה"ש 42, פס' 85.

⁵² שם, פס' 68.

⁵³ שם, פס' 85. לנתונים בנוגע לפער בין אוכלוסיות ובין דורות עיין לעיל ה"ש 2, בעמ' 22. הדברים הם ברוח ה: G.A. Res. 55/2 (Sept. 18, 2000), הכרזה משנת 2000 בהשתתפות רבים ממנהיגי העולם הקוראת לכיבוד זכויות אדם, שמירה על השלום, שמירת איכות הסביבה ועוד. בין השאר, מודגשים בס' 20 שבפרק 3 להכרזה יתרונות טכנולוגיות המידע והתקשורת והצורך להנגישן.

⁵⁴ דו"ח הדווח המיוחד, לעיל ה"ש 42, פס' 88.

⁵⁵ Internet: Case-Law of the European Court of Human Rights, at 17–24, EUR. CT. H.R. (2015) https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_internet_ENG.pdf. מדינות מסוימות מכירות באינטרנט כאמצעי לקידום זכויות אדם ומדגישות את מחויבותן לבניית חברת מידע שבה כל אדם יכול ליצור מידע, לגשת אליו ולהשתמש בו, Tully, לעיל ה"ש 5, בעמ' 177. אסטוניה, יוון, צרפת ופינלנד אף הכירו בזכות מובחנת לגישה לאינטרנט בחקיקה הפנימית: Scharff Smith, לעיל ה"ש 8, בעמ' 469. Bagaric et al., לעיל ה"ש 3, בעמ' 277, Tully, שם, בעמ' 178.

כלל 24 ל-EPR מכיר בצורך לשמור על קשר של האסיר עם החוץ, תקשורת עם קרוביו וקבלת מידע לגבי המתרחש מחוץ לבית הכלא כדרך לפצות על הנזקים הפוטנציאליים הנשקפים בשל תנאי המאסר.⁵⁶ על פי כלל 24.1, יש לאפשר לאסירים לתקשר עם קרוביהם בתדירות כמה שיותר גבוהה במכתבים, בטלפון או בדרכים אחרות. כלל 24.2 מזכיר כי תקשורת כזו יכולה להיות מוגבלת או מנוטרת משיקולי ביטחון וסדר. במקביל מבקש כלל 24.5 מהרשויות לסייע לאסיר בתחזוקת תקשורת ראויה. על פי כלל 24.10, יש לאפשר לאסירים קריאת עיתונים, האזנה לרדיו וצפייה בטלוויזיה. על פי דברי ההסבר, כל אלה נגזרים מחופש הביטוי.

ה-EPR הוא משנת 2006, ואף עבר עדכון בשנת 2020, ולכן מפתיע היעדרו הכמעט מוחלט של האינטרנט בו. רמיזות לאינטרנט יש רק בשני מקומות בדברי ההסבר לכלל 24: בהסתכלות חיובית – על הרשויות להיות מודעות להתפתחויות טכנולוגיות ולדרכים חדשות של תקשורת; ובאופן שלילי – הדואר האלקטרוני מוזכר ככלי שבו רמת הסיכון לשימוש שאינו נאות של אסירים היא גבוהה, סיכון שאולי יקטן בעתיד.⁵⁷ ניתן היה לצפות שהאינטרנט יוסדר בקווים כלליים, ולכל הפחות נכון היה לציין אותו ברשימת אמצעי התקשורת עם בני משפחה ולקרוא להנגשת אמצעים אלקטרוניים להתעדכנות במתרחש בעולם החיצון.

התמונה העולה מכללי מנדלה, כללי הכליאה של האו"ם,⁵⁸ דומה, אך בהבדל אחד מה-EPR, שכן בכללי התקשורת עם החוץ מוזכרים מפורשות אמצעים אלקטרוניים.⁵⁹ גם במסמך זה חסר האינטרנט, על אף שהוא עודכן בשנת 2016 מתוך הבנה כי מאז הגרסה הקודמת, שאושרה ב-1957, חלו התפתחויות משמעותיות בזכויות האדם ובמשפט הפלילי. ברם, האינטרנט לא נמנה על התפתחויות אלה, בניגוד לאחרות: השירותים הרפואיים לאסיר, הכשרת סוהרים וכבוד האדם של האסיר.⁶⁰

שמו המפורש של האינטרנט כמעט ונעדר ממסמכים אלה, וזהו דבר הראוי לתיקון. אולם אין לפרש זאת כהסדר שלילי, כיוון שמבחינה פונקציונלית האינטרנט הוא כלי מעולה למימוש עקרונות הליבה של המסמכים. הגישה אליו מייעלת את הקשר בין אסירים לבין קרוביהם, במיוחד במקרים בהם הם מתגוררים במקומות מרוחקים ומתקשים לכתת רגליהם לביקור בבית הכלא. הבעיה מוכרת, ומוצע להחזיק אסירים במתקן הכליאה הקרוב ביותר למקום מגורי משפחתם,⁶¹ אך ברי כי לא תמיד ניתן לעשות זאת מסיבות שונות. בהקשר זה עשוי האינטרנט להועיל מאוד. תועלת זו באה לידי ביטוי לאחרונה גם בעקבות מגפת הקורונה, שהביאה להחלפת ביקורי המשפחות הפיזיים במפגשים

⁵⁶ הפסקה הבאה מבוססת על כללים 24.1, 24.2, 24.5 ו-24.10 לכללי ה-EPR.

⁵⁷ כללי ה-EPR, לעיל ה"ש 35.

⁵⁸ כללים 58–63 לכללי מנדלה של האו"ם, המגדירים את הסטנדרט המינימלי לטיפול באסיר: GA Res. 70/175, United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), at 20–21 (Jan. 8, 2016) (להלן: כללי מנדלה). מסמך זה הפך לדומיננטי בשיח בנוגע לבתי סוהר, קיימים קולות להכיר בו כמשפט מנהגי והוא בא לידי ביטוי גם בפסיקה הישראלית, סבה ואראל "כליאה בסגנון חופשי", לעיל ה"ש 22, בעמ' 151, 171.

⁵⁹ כלל 58.1 לכללי מנדלה.

⁶⁰ UN Nelson Mandela Rules, PENAL REFORM INTERNATIONAL <https://www.penalreform.org/priorities/prison-conditions/standard-minimum-rules>

⁶¹ כלל 59 לכללי מנדלה.

וירטואליים במתקני הכליאה,⁶² וכך גם בהיוועצות עם עורך דין ובהשתתפות בדיונים בבית המשפט.⁶³

עם זאת, חשוב לציין את הצד השני של המטבע. יש לזכור כי גם למפגש הפיזי תועלות משלו, ולכן מנגנון של ביקורים וירטואליים שיביא לצמצום דרסטי ושאינו מידתי במפגשים פיזיים יהיה בעייתי גם הוא. סיכון זה, המלווה את שילוב הטכנולוגיה בכליאה, עלול לגרום לאסיר יותר נזק מתועלת. השימוש באמצעים טכנולוגיים בעת הקורונה יכול לשמש מקרה בוחן בעניין זה: הבה נדמיין מצב שבו לא היו קיימים אמצעי היוועדות חזותית, איזה פתרון היה ניתן לבעיה? בהנחה שהפתרון היה להמשיך ולהביא את האסירים לדיונים בגופם, יוצא שבפועל הטכנולוגיה דווקא פגעה בזכות האסיר לנוכחות בבית המשפט. ואולי, מזווית האסיר והגנתו, היה עדיף בלעדיה? מעבר לכך, ייתכן מאוד שרשויות כליאה תנצלנה לא רק את יתרון היעילות, אלא גם את האפשרות לנטר טכנולוגית את הביקורים, ובכך תיפגע הזכות לפרטיות של האסיר. אפשר גם שהביקור הווירטואלי, שימשיך להיתפס כפריווילגיה, ולא זכות, יהפוך לאמצעי להפעלת עוצמה רכה מצד הסוהרים, שיעשו בו סחר-מכר מול האסיר. גם צדדים אלה של המטבע יצטרכו להיכלל בעיצוב פרטני של מנגנון ביקורים וירטואלי.

על התפקיד הפונקציונלי מתווסף תפקיד הקשור לחוויית האסיר: עצם השימוש בטכנולוגיה מקל על מכאובי מאסר, ושליטתו מחמירה אותם. הקושי הנלווה לשלילת הטכנולוגיה מתווסף למכאובים הנוצרים מתוקף השהייה במוסד טוטלי וסגור, כגון משלילת מצרכים ושירותים, שיעמום והיעדר תמיכה.⁶⁴

שלילת האינטרנט היא אף מכאוב מאסר מודרני העומד בפני עצמו.⁶⁵ בני האדם במאה ה-21 פוגשים מציאות שבה תפיסת הזמן מושפעת מן השימוש בטכנולוגיה. לאדם יש פתאום שליטה מהפכנית על ממד זה – ביכולתו לחוות אירועים בזמן אמת, או לדחות את החוויה לתזמון מאוחר יותר, והכול לפי רצונו. ניתן להפיץ מידע לארבע קצוות תבל ולדעת שמייד הוא יגיע ליעדו. הזמינות הגבוהה של המידע מבטלת את מכשול הזמן והופכת הכול לזמין בהישג יד. אך האסיר, גם בימינו אנו, נשאר כמות שהיה במאות השנים שחלפו – בתוך התפיסה הקלסית של הזמן הזורם בין כותלי הכלא באופן חד-כיווני ולניארי. כך הולך ומתעצם הפער בין הפנים לחוץ יחד עם התקדמות הטכנולוגיה. האסירים הם "אנשי המערות בעידן של טכנולוגיה במהירות האור".⁶⁶ כינוי זה, בו נרמז משל המערה

⁶² כך על פי הודעה מדובר שב"ס (7.4.2020): "החל מיום א' 5.4.20, החלו אסירים פליליים בבתי הכלא בארץ לקיים שיחות ווידאו עם בני משפחותיהם. הראשונים לשוחח היו אסירים פליליים בני 50 ומעלה הסובלים ממחלות רקע, כדי שבני משפחתם יראו שהם בבריאות טובה. בהמשך כל אסיר ועצור פלילי הזכאי לקבל ביקורים, יקבל שיחת ווידאו בת חמש דקות עם בני משפחה מקרבה ראשונה לפני החגים: יהודים לפני חג הפסח, מוסלמים לפני חג הרמדאן ונוצרים לפני חג הפסחא. נשים וקטינים החלו לפני כשבועיים לשוחח עם ילדיהם או עם הוריהם בשיחת ווידאו. תדירות השיחות תהיה בהתאם לזכות הביקורים: עבור עצורים פעם בשבוע ועבור אסירים שפוטים אחת לחודש", www.gov.il/he/departments/news/duver_info.

⁶³ תקנות שעת חירום (קיום דיונים פליליים באמצעים טכנולוגיים), התש"ף-2020.
⁶⁴ על מכאובי מאסר: Victor L. Shammas, *Pains of Imprisonment*, in THE ENCYCLOPEDIA OF CORRECTIONS (Kent R. Kerley ed., 2017).

⁶⁵ Yvonne Jewkes & Helen Johnston, *'Cavemen in an Era of Speed-of-Light Technology': Historical and Contemporary Perspectives on Communication within Prisons*, 48(2) THE HOWARD J. OF CRIM. JUSTICE 132 (2009).

⁶⁶ שם. אסיר אמריקאי ששחרר ב-2011 לאחר 13 שנות מאסר העיד שתחושתו הייתה שהוא חוזר מימי הביניים ל-Star Wars, תחושה שהוא תיאר כ"overwhelming", Bagaric et al., לעיל ה"ש 3, בעמ' 303.

של אפלטון, מדגיש את הישארות האסיר בעומק המערה וניתוקו מהעולם המתקדם בהתמדה לעבר פתחה.

שלילת הגישה פוגעת גם בבריאותו הנפשית של האסיר. מתן הגישה מהווה נדבך חשוב ברווחתו ("Well-Being") של האסיר, ושלילתה פוגעת בה.⁶⁷ בסביבה המבודדת, אסירים חווים איבוד גירוי ("Loss of Stimulation"), שיוצר אצלם תחושות כעס, חוסר סיפוק וחרדה. הטכנולוגיה, כמקור ליצירת גירוי, מרככת אותן.⁶⁸ מחקר באוסטרליה מעיד על אסירים החווים את הקושי שבחוסר התקשורת כאחד מקשיי המאסר החמורים ביותר. אחד מהם מעיד כי הדבר הראשון שיעשה בעת שחרורו הוא לחזור לעקוב אחר תיבת המייל וה־Facebook שלו, ואחר מספר על רעב תמידי למידע ועל הגישה לאינטרנט שאבדה לו עם המאסר.⁶⁹ לכך מתווסף הבידוד החברתי־משפחתי שנגרם עקב שלילת האינטרנט כאמצעי תקשורת. ועוד, האינטרנט יכול לשמש כאמצעי להפגת חששות של האסיר לקראת שחרורו, כיוון שהוא יכול להקל על ההכנות לשחרור (חיפוש עבודה, דיור וכדומה).

כלל ההיבטים הללו עולים במחקר בריטי בו העידו אסירים וסוהרים על התרומה המשמעותית של השימוש בתוכנת Skype:⁷⁰

"Being able to speak to his family on Skype did not just bring immediate, short-term benefits, but he also reported that the positive feelings were a high that left him invigorated and able to face the challenges of lonely prison life for several days after the Skype call."

עדות זו מסכמת את היתרונות הייחודיים שיש לאינטרנט לקשר עם החוץ, הן מבחינה פונקציונלית והן בשיפור חוויית הכליאה. איכות התקשורת טובה משמעותית ביחס לאמצעים ישנים יותר – תקשורת דו־כיוונית, מיידית, קולית וויזואלית. מן השימוש בטכנולוגיה מפיק האסיר תועלת רגשית בשני ממדי זמן: בטווח המידי, בזכות ההנאה המופקת מתקשורת עם קרוביו; ובטווח הארוך יותר, בשל הרושם שמשאירה אותה התקשורת. כיוון שבאופן בסיסי האסיר חי את הכליאה כחוויה רצופת אתגרים, הנגיעה בעולם הווירטואלי יכולה לעזור לו להתמודד עם קשיים. המכאובים לא ייעלמו, אך הם לכל הפחות יצטמצמו, ובכך גלום ערך רב. צירוף אפקטים אלה לעובדה שהאינטרנט מסייע במימוש צרכים שכבר הוכרו בכללי הכליאה מוסיף נדבך נוסף לצורך בהנגשתו.

4. גישה לאינטרנט, הזכות לחינוך ושיקום האסיר

⁶⁷ שם, בעמ' 291.

⁶⁸ Jo Nurse et al., *Influence of Environmental Factors on Mental Health Within Prisons: Focus Group Study*, 327 BMJ (2003).

⁶⁹ במסגרת מחקר בו חולקו ב־5 מוסדות 47 מכשירים שבהם חומרים לימודיים: Susan Hopkins & Helen S. Farley, *E-Learning Incarcerated: Prison Education and Digital Inclusion*, 13(2) THE INT'L J. OF HUMANITIES EDUC. 37, 40 (2015).

⁷⁰ Reisdorf & Jewkes, לעיל ה"ש 10.

הזכות לחינוך שבסעיף 13 ל-ICESCR היא חיונית למיצוי הפוטנציאל של האדם,⁷¹ להתפתחותו ולכבודו ומוקנית לאסיר הכלוא וצריכה להישמר לו במהלך מאסרו.⁷² החינוך בבית הכלא מוצדק גם בשם המטרה השיקומית של הכליאה, שהוכרה כתכלית המרכזית של המאסר בסעיף 10(3) של ה-ICCPR.⁷³ בתי הכלא נדרשים להציע לאסיר פעילויות חינוך, פורמליות ואפורמליות, לימודים אקדמיים ופעילות גופנית. עיסוקים אלה משמרים ומשקמים את האסיר כאזרח מן השורה בעל מיומנות וכשירות לחזרה לעולם החופשי. הם מפצים על קשיי המאסר ומונעים את הידרדרות האסיר לפעילות עבריינית. הלמידה תורמת לזהותו של האסיר ומגבירה את תחושת הביטחון והערך העצמי שלו. במחקר של משרד המשפטים האמריקאי נמצא כי אסירים שלהם ניתנה הזדמנות להשלים לימודיהם נמצאו בסיכון נמוך יותר לרצידיביזם, וכי אסיר שלמד הוא בעל סיכויים גבוהים יותר לחזור למעגל העבודה. עוד עולה כי בקרב קטינים, חשיבות החינוך גבוהה, וכי קיים קשר ישיר בין מידת המלומדות לבין הסיכויים שהקטין יחזור לאורח חיים תקין.⁷⁴

כללי מנדלה מזכירים כי הכליאה מגבילה את חירותו של אדם לזמן קצוב כדי להגן על החברה מפני עבריינות, אך גם כדי להקטין את סיכויי חזרתו לעולם הפשע.⁷⁵ כלל 104 דורש מבתי הכלא לעשות את הצעדים הנדרשים לטובת חינוך האסירים, במיוחד כאשר הם בעלי אוריינות נמוכה או קטינים. תוכניות החינוך וההכשרה צריכות להשתלב בתוך אלה הקיימות במדינה כדי לאפשר המשכיות בין חיי הכלא לבין חיי של האסיר לאחר השחרור.⁷⁶

כך גם בכלל 28 ל-EPR:⁷⁷ בתי הכלא נדרשים לשאוף להציע גישה לתוכניות חינוך ולהתאימן לצורכי האסיר ולשאיפותיו. עדיפות צריכה להינתן לאסירים בעלי אוריינות נמוכה וקשיי למידה, ותשומת לב מיוחדת יש להפנות לאסירים צעירים או בעלי צרכים מיוחדים. המעמד של החינוך בבית הכלא צריך להידמות לזה של עבודה תוך כדי כליאה, ואסור שהשתתפות בתוכנית חינוך תפגע כלכלית באסיר. כן קיימת דרישה מבתי כלא להחזיק בספרייה שבה מקורות מגוונים, ספרים ו-"other media". גם כאן, בדומה לכללי מנדלה, חינוך האסירים צריך להתקיים במידת האפשר בתוך המערכת המדינית, וזאת כדי לאפשר רציפות בין הכליאה לבין השחרור. כללים 106.1 ו-106.2 מוסיפים שמטרת התכנים החינוכיים היא לאפשר לאסיר ניהול אורח חיים מלא תחושת אחריות, שבכוחו למנוע עבריינות, ומודגש תפקידן האקטיבי של רשויות הכליאה בעידוד השתתפות אסירים בתוכניות הלימוד.

אם כן, חשוב לשלב חינוך בכליאה. ועולה שוב השאלה – מה חלק האינטרנט בתוך כל אלה?

⁷¹ אמנה בינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, כ"א 31 (נפתח לחתימה ב-1966), ישראל התחייבה לכבדה ולאמצה בחקיקה פנימית, ראו: סבה ואראל "כליאה בסגנון חופשי", לעיל ה"ש 22, בעמ' 166-167. הזכות לחינוך מופיעה גם בס' 14 ל-ECHR, לעיל ה"ש 41. היא הוכרה תחת התניה של משאבים זמינים בעיקרון 28 ל-Body of Principles for the Protection of All Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment, G.A. Res. 43/173, Principle 28 (Dec. 9, 1988). היא הוזכרה גם בעיקרון 6 ל-Basic Principles for the Treatment of Prisoners, G.A. Res. 45/111, Principle 6 (Dec. 14, 1990). וכן בעניין קטינים, בכללים 38-41 ל-Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, G.A. Res. 45/113, ¶¶ 38-39 (Dec. 14, 1990), ראו: Vernor Muñoz, The Right to Education of Persons in Detention: Rep. of the Special Rapporteur on the right to Education, ¶ 18 Human Rights Council, U.N. Doc. A/HRC/11/8 (April 2, 2009).
⁷² לעיתים מתמקדים יותר מדי בהיבטים התועלתניים של הזכות, במקום בתפקידה ביחס לכבוד האדם ומימושו העצמי, ראו: John Vorhaus, *Prisoners' Right to Education: A Philosophical Survey*, 12(2) LONDON REV. OF EDUC. 162 (2014).

⁷⁴ מתוך מאמר בנושא נבדה, Cogeshall, לעיל ה"ש 7, בעמ' 496.

⁷⁵ כלל 4 לכללי מנדלה.

⁷⁶ כללים 104(1) ו-104(2) לכללי מנדלה.

⁷⁷ הפסקה הבאה מבוססת על כללים 28.1-28.5 ו-28.7 לכללי EPR.

גם בהקשר של הזכות לחינוך בא לידי ביטוי היבטו הפונקציונלי של האינטרנט. מוסדות אקדמיים עושים כיום שימוש נרחב באמצעים אלקטרוניים בכלל, ובאינטרנט בפרט, בהיותו כלי יעיל ומועיל מאין כמוהו למימוש המטרות החינוכיות של המוסד ושל הזכות לחינוך. אחת הדוגמאות לכך היא השימוש באינטרנט באופן כמעט בלעדי – בעבר חומרי לימוד היו מועברים לאחר הדפסה, וכיום האוניברסיטאות נטשו שיטה זו ומשתמשות באינטרנט.⁷⁸ אופי הלמידה משתנה, וקיים דגש מוגבר על שימוש באמצעים ויזואליים (כגון YouTube), על אינטראקטיביות בין המרצה לבין הסטודנט ועל השתתפות פעילה.⁷⁹ האינטרנט הפך לאמצעי הכרחי ללמידה: ללא אפשרות סבירה להשתמש בו, הזכות לחינוך והשיקום עלולים להתרוקן מתוכנם.

מתברר כי אם לאסיר אין גישה לאמצעים אינטרנטיים, אין ביכולתו להשתתף באופן מספק בתוכניות לימוד – לעקוב אחר ההתקדמות בחומר הלימוד, לקרוא את החומרים ולעמוד בחובותיו הלימודיות.⁸⁰ הסתמכות על מנגנון העברת חומרים מודפסים לאסיר אינה מספקת, התהליך הוא איטי ולסוהר חסרות ההכשרה והמודעות הנדרשות.⁸¹ המרצים אינם מודעים לצרכים המיוחדים של הסטודנט-אסיר, ושיקולי היעילות המנחים את האקדמיה מביאים לחוסר התחשבות במצבם המיוחד של האסירים.⁸² אסירים המעוניינים לעקוב אחר תוכניות לימוד מרחוק מתמודדים עם קשיים אחרים – עלות הלימודים, הגבלת זמנם הפנוי וגישה מצומצמת מאוד לאמצעי מחשב. הם מתקשים באיסוף המידע לגבי מסלולי הלימוד העומדים לפניהם, תנאי ההרשמה ואופן הרישום ללימודים. גם כאשר הם עוברים את המשוכה הזו, קיים אתגר זיהוי התכנים הרלוונטיים להם. בעידן בו כל הפעולות הללו מבוצעות בלחיצות עכבר באתר האינטרנט של האוניברסיטה, הם נאלצים להתמודד עם אתגרים אלה טלפונית או באמצעות מכתבים. התהליך מתנהל באיטיות רבה ומקשה על עמידה בנוהלי מוסד הלימודים.⁸³

חקיקה שאסרה על גישה לאינטרנט במדינת נבדה מדגימה את הקושי החינוכי הנוצר ממניעת הגישה. בבתי הספר הציבוריים במדינה נעשה שימוש נרחב בתוכנות אינטרנטיות כדי לאפשר לתלמידים לעקוב אחר תוכניות לימודים משלימות ומותאמות, למלא פערים לימודיים ולהשלים שיעורים ומבחנים.⁸⁴ ברם, בשנת 2015 נבדה הגבילה בחוק את השימוש באינטרנט בקרב אסירים קטינים, ובכך נמנעה הלמידה האינטראקטיבית. במקום מחשבים המחוברים לאינטרנט, הותרה רק גישה למערכת המחוברת לרשת פנימית, שבה כמות תכנים הנופלת משמעותית מזו הקיימת לתלמיד בבית ספר ציבורי רגיל. על פי ההערכה, קטיעת רצף הלמידה של התלמיד-אסיר והערמת קשיים המתווספים ללקויות למידה אחרות עלולות להגדיל את הסיכון לרצידיביזם.

להשתתפות בתוכניות חינוך באמצעים דיגיטליים יש תועלת פונקציונלית נוספת, אולי מפתיעה. תוכניות כאלה מונעות את ה"prisonization" – אימוץ ערכים שליליים של תת-תרבות המתפתחת בתוך הכלא ההופכים אסירים למסוכנים. במחקר הסוקר כמה יוזמות של שימוש באמצעים

⁷⁸ Hopkins & Farley, לעיל ה"ש 69, בעמ' 38.

⁷⁹ Harrison, לעיל ה"ש 7, בעמ' 159.

⁸⁰ זיהוי קשיים אלה הביא את בית המשפט העליון של אחת ממדינות אוסטרליה (New South Wales) לבקש את העברתו של אסיר מבית כלא רגיל למתקן לקטינים שבו הגישה לאינטרנט היא נוחה יותר. שם, בעמ' 160.

⁸¹ שם, בעמ' 160.

⁸² Hopkins & Farley, לעיל ה"ש 69, בעמ' 43.

⁸³ Harrison, לעיל ה"ש 7, בעמ' 159.

⁸⁴ מטרות החקיקה היו: למנוע תקשורת אל ומתוך בית הכלא ולמנוע המשך פשיעה. ראו במאמר בנושא נבדה, Coggeshall, לעיל ה"ש 7, בעמ' 498–499.

אלקטרוניים ללמידה נטען כי ב"הפוך על הפוך" (ומכאן ההפתעה), שימוש נכון באמצעים דיגיטליים, ולכן גם באינטרנט, יכול לאפשר תוכניות לימודים אפקטיביות, יעילות ובטוחות, ובכך דווקא להגביר את רמת הביטחון בתוך הכלא, וזאת בניגוד לפרספקטיבה הרואה בשימוש באינטרנט סיכון. בכך, למידה אלקטרונית יכולה להתגלות כמחזירה את ההשקעה ("Cost-Effective") – היא תורמת לעיצוב ההתנהגות של הכלואים, מצמצמת עבריינות ומשקמת את האסירים, תוך הקטנת עלויות ההשגחה.⁸⁵

מעבר להיבט הפונקציונלי המצומצם, האינטרנט הוא גם נושא למידה בפני עצמו. חיי היום יום משופעים בטכנולוגיה המתווכת בין רצון האדם לבין מימושו. ההתמודדות עם המהפכה הדיגיטלית דורשת אוריינות ייחודית – השימוש בכלים, צריכת המידע והפצתו דורשים הרגלים מתאימים, ידע ומיומנות טכנית.⁸⁶ פיתוח מיומנויות רכות ("Soft Skills") של ניהול מידע ויצירת תוכן דיגיטלי הופך לחיוני יותר ויותר, ובפרט בשוק העבודה.⁸⁷ היכולת להתמודד עם אוטומציה הולכת וגוברת ולפתח את הנדרש לשם התמודדות זו בקרב חלקים נרחבים של האוכלוסייה מחייבת תהליך למידה הדרגתי ומתמשך של ניסוי וטעייה. משכן, אסירים המשוחררים לעולם אוטומטי ללא הכנה והכשרה – היום הם בפנים ללא טכנולוגיה, מחר הם מושלכים לעולם רווי טכנולוגיה – עלולים להיקלע לקשי שיקום, המתווספים למצבם המורכב בפני עצמו.⁸⁸

לכך נוספת תרומה זהותית-פסיכולוגית לאסיר. אסירים ובכירים במערכת הכליאה מעידים כי הלמידה היא מקור לזהות חברתית המשפרת את תדמיתם ומועילה לתהליך השתנותם – מעובר עבירות לאדם מן השורה.⁸⁹ הפסיכולוגיה מכירה בחשיבות תחושת העצמאות של הלומד בתוך תהליך הלמידה שלו ובתועלת המופקת מהפעלת יכולות מנטליות חלף רגשות שליליים. לתחושות אלה יש השלכה על מידת ההפנמה של החומר הנלמד, ומעל הכול גם על שיפור האמון של הלומד בעצמו.⁹⁰ במישור אסיר-סביבה-משפחה, האסיר מוכיח לעצמו שהוא מסוגל לשמש דוגמה למשפחתו וכי הוא יודע לתת משמעות לחייו שאינה כרוכה בהתנהגות מזיקה. העמידה בדרישות של תוכניות חינוכיות מוכיחה למשפחתו של האסיר כי הוא נטש את ההתנהגות העבריינית וכי הוא מסוגל לנהל אורח חיים תקין.⁹¹ כך, למשל, בריאיון שנערך עם אסיר ישראלי שהורשע ברצח ואשר למד בתוכנית אקדמית, העיד האסיר כך: "הלימודים החזירו אותי למשפחתי ולילדי".⁹² כל אלה מדגישים שוב את הסגולה שבעצם השימוש באינטרנט, מעבר לתפקידו בייעול פעילויות אנושיות אחרות.⁹³

מניעת הגישה לאינטרנט בהקשר הלמידה מעמיקה גם את הפער הדיגיטלי ("Digital Divide"). מגמת הדמוקרטיזציה של הלימודים האקדמיים והנגשתם מרחוק מדגימה זאת משני היבטים פרדוקסליים. הגישה הקלה והמהירה מגדילה את נתח האוכלוסייה הנחשף לידע. אך מסתבר

Helen Farley & Anne Pike, *Engaging Prisoners in Education: Reducing Risk and Recidivism*,⁸⁵ 1. ADVANCING CORRECTIONS: J. OF THE INT'L CORRECTIONS & PRISONS ASS'N 65 (2016)

⁸⁶ דו"ח הדווח המיוחד, לעיל ה"ש 42, פס' 88.

⁸⁷ דו"ח ITU, לעיל ה"ש 2, בעמ' 22–23.

⁸⁸ Bagaric et al., לעיל ה"ש 3, בעמ' 313–314. ראו גם Reisdorf & Jewkes, לעיל ה"ש 10: "A lack of these skills has been shown to be a great disadvantage in the job market"

⁸⁹ Bagaric et al., לעיל ה"ש 3, בעמ' 313.

⁹⁰ Harrison, לעיל ה"ש 7, בעמ' 160.

⁹¹ Hopkins & Farley, לעיל ה"ש 69, בעמ' 42.

⁹² גדי גולן "הלימודים בכלא פתחו לי חיים חדשים" ישראל היום – חדשות 3.2.2019 www.israelhayom.co.il/article/629887

⁹³ מנגד, שימוש ממושך במכשירים אלקטרוניים עלול לגרום לבעיות גופניות כגון כאבי גב, פגיעה בראייה, כאבי שרירים, חרדה ולחץ, ראו: Bagaric et al., לעיל ה"ש 3, בעמ' 292. אולם, כאמור, מדובר בתוצאות של שימוש ארוך וממושך, שבו סביר להניח שאסירים לא יתנסו גם אחרי מהלך של הנגשה. בכל מקרה, ברי שאין זו סיבה למנוע נגישות.

שמגמה זו אינה מתגברת על דפוסים ואתגרים האופייניים לאוכלוסיות מוחלשות, וכי שיפור הנגישות לקבוצות האמידות אינו מחלחל באותו האופן לאוכלוסיות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך.⁹⁴ לתופעה זו משמעות חמורה בהקשר הכליאה, כיוון שהייצוג של עשירונים נמוכים בכלא הוא גבוה והמיומנות הדיגיטלית שלהם נמוכה יחסית. כשמתווסף לכך ריצוי עונש ללא גישה לאינטרנט, מצב פתיחה זה רק הולך ומחמיר. איהשוויון בין הפנים לחוץ נותן את אותותיו גם בתוככי הכלא – בין אסירים אשר מסוגלים להתעקש ולפתור את האתגרים הרבים לבין כאלה שהן בשל גילם ומעמדם והן בשל מצבם הנפשי מתייאשים ומוותרים על כלי חשוב זה.⁹⁵

על אף כל אלה, ההקשר הישראלי מדגים את הקשיים שעשויים לעמוד לפני הנגשה מטעמים של שיקום. בדו"ח שפורסם לאחרונה מובאת סקירה של מצב תוכניות השיקום בבתי הכלא בישראל.⁹⁶ מתוארים בו ליקויים מסוגים שונים: התנהלות מערכתית בעייתית של שב"ס ביחס לתוכניות שיקום – כגון היעדר תכנון, מעקב, ומדידת יעילות; היצע מצומצם של תוכניות שיקום; ונתחים משמעותיים מאוכלוסיית האסירים שאינם משתתפים בתוכניות שיקום מסיבות שונות. זאת על אף שתיקון מס' 42 לפקודת בתי הסוהר משנת 2012 הרחיב במידה מסוימת את הדרישה מנציב שב"ס לנקוט צעדי שיקום.⁹⁷ נוסף על כך, בשנת 2011 בוטלה בהחלטת ממשלה האפשרות של לימודים אקדמיים לאסירים ביטחוניים, דבר שגם אושר בפסיקה.⁹⁸ כן הוגשה בעבר הצעת חוק המבקשת לשלול בחקיקה ראשית לימודים אקדמיים מאסירים ביטחוניים.⁹⁹ על כן, לצד התועלות העקרוניות של הנגשת האינטרנט בהקשר השיקומי-חינוכי אשר הוצגו בפרק זה, יש לזכור כי במישור המעשי צפויים קשיים רבים בהחדרת האינטרנט בשם זכויות וערכים אלה.

5. הסיכונים בהנגשת האינטרנט לאסירים

עד כה הושם עיקר הדגש על ההצדקות התומכות בהנגשת האינטרנט לאסירים. אולם כאיזון לתמונה, שעלולה להיתפס כאופטימית מדי ביחס לשילוב האינטרנט במערכת הכליאה, ולשם יצירת תשתית מהימנה המשקפת את מלוא מורכבות הסוגיה, פרק זה יציג כעת סיכונים שונים שעלולה ליצור הנגשת הטכנולוגיה בקרב אסירים. זאת, מתוך הבנה שרק שקלול של הסיכונים יחד עם התועלות של מהלך הנגשה מאפשר להתקרב לפתרון מאוזן אשר נותן לצדדים השונים של הסוגיה את משקלם הראוי.

המרחב המקוון משמש לביצוע עבירות מסוגים שונים, אשר עלולות להתבצע גם מתוך הכלא, אם תינתן גישה לאסירים.¹⁰⁰ המחשב והאינטרנט מאפשרים לעבריינים, בזכות האנונימיות והריחוק, לבצע מעשים שככל הנראה לא היו מעיזים לעשות מחוץ לרשת. חלק מעבירות המחשב הן עבירות

⁹⁴ "מחקרים מצביעים על כך שאנשים משכילים ובעלי מעמד סוציו-אקונומי גבוה משתמשים באינטרנט בצורה יעילה ומתוחכמת, ואילו בעלי מעמד סוציו-אקונומי נמוך השתמשו באינטרנט באופן שטחני", כך על פי: אזי לב"און "מצמצמים את הפער: אפיון המשתתפים והשפעות בטווח הקצר והארוך של ההשתתפות בתכנית להב"ה (לצמצום הפער הדיגיטלי בחברה הישראלית)" (2017) [newsite.aunmedia.org/wp-content/uploads/2019/07/lehava2019.pdf](https://www.aunmedia.org/wp-content/uploads/2019/07/lehava2019.pdf), בעמ' 23.

⁹⁵ שם, בעמ' 37.

⁹⁶ נורית יכימוביץ-כהן **סוגיות בכליאה בישראל** (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2020).

⁹⁷ חוק לתיקון פקודת בתי הסוהר (מס' 42) ותק' 19 לתקנות בתי הסוהר, לעיל ה"ש 26.

⁹⁸ דנג"ץ 204/13 **צלאח נ' שרות בתי הסוהר** (פורסם בנבו, 14.4.2015).

⁹⁹ הצעת חוק לתיקון פקודת בתי הסוהר (שלילת לימודים אקדמיים מאסירים ביטחוניים), התשע"ה–2015, ה"ח 1975/20/פ.

¹⁰⁰ חיים ויסמונסקי "על ענישה בעבירות מחשב" **מחקרי משפט** כד 81 (2008).

פלילות המבוצעות באמצעות מחשב אשר בישראל אינן מוגדרות בדיני העונשין, מאחר שבמקרים אלה המחשב משמש כאמצעי לביצוע העבירה. כך, לדוגמה, עבירות זיוף, מרמה, הלבנת הון, סחר בסמים ועוד. האינטרנט משמש גם ככלי בידי עבריינים לביצוע עבירות מין וכזירה להצגת חומר פורנוגרפי, הטרדה מינית, פדופיליה, מעשים מגונים ואף אינוס. עבירות אלה מתבצעות לעיתים כלפי קטינים, שאינם מודעים תמיד לסיכונים הטמונים ברשת. החלק האחר של העבירות במרחב המקוון הוא עבירות המכוונות לפגוע במחשב או ברשת מחשבים, כגון: שיבוש או הפרעה למחשב, מידע כוזב, חזירה לחומר מחשב שלא כדין או על מנת לעבור עבירה אחרת ופעולות אסורות בתוכנה.¹⁰¹

האינטרנט משמש גם להימורים באמצעות אתרי אינטרנט שבמסגרתם ניתן לערוך משחקים והימורים אסורים מכל סוג. בישראל התופעה רחבה, הגם שהדבר מהווה עבירה על חוק העונשין האוסר על ארגון והשתתפות בהגרלות,¹⁰² משחקים והימורים אסורים בשל החשש להתמכרות של המהמרים ובשל התופעות השליליות הנלוות להימורים.¹⁰³ האינטרנט מסייע גם ליצירת קשר עברייני בין ארגוני פשיעה. בהקשר הביטחוני הוא יכול לשמש לארגון פעילות טרור המאיימת על ביטחון המדינה – החל מהעברות כספים ויצירת רשתות טרור וכלה בארגון של פעולות טרור קונקרטיות או רדיקליזציה של יחידים. תופעת "טרור הסכינים", שרווחה בעיקר בשנים 2015–2016, היא רק דוגמה אחת לפעילות טרור של יחידים אשר קיבלו זריקות עידוד ברשתות החברתיות ואף הודיעו בהן על כוונותיהם.¹⁰⁴ ההתמודדות עם תופעה זו, במטרה למונעה, התנהלה גם היא במרחב האינטרנט, באשר היא התמקדה בניטור פרסומים ברשתות החברתיות ובמעקב אחריהם.¹⁰⁵

האינטרנט מסכן גם את הסדר והמשמעת, החשובים כל כך לתפקודו התקין של בית הסוהר.¹⁰⁶ ניהול בית הסוהר מבוסס על שליטה מתמדת באסיר – קודם כל על ידי צמצום תנועותיו בין קירות מוגדרים, ולאחר מכן בסיוע משטור טוטלי של מעשיו ופועליו. האינטרנט עלול ליצור "שטחים מתים", שבהם הרשויות – הנהלת בית הסוהר, כמו גם הסוהרים – לא יוכלו להתוודע למעשי האסיר ואף יתקשו לעקוב אחריהם. להמחשת תופעה מסוכנת זו נוכל לדמיין מצב המוכר לכול: כאשר אדם יושב מול מסך של אמצעי ממוחשב, קיים קושי מהותי לדעת מה מעשיו, וככל שהמסך קטן וניידותו גוברת (למשל, אם יוענקו לאסירים "טאבלטים" לשימוש), כך מתעצם הקושי. הנגשת האינטרנט לאסירים תיצור באופן מודע סיכונים שהרשויות ידעו שהן לא יודעות (Known Unknowns) – הן ידעו אילו יכולות טכנולוגיות נמצאות בידי האסיר, מבלי לדעת איזה שימוש הוא עושה בהן. אך חמור מכך, הסיכונים יהיו גם מן הסוג שהרשויות לא ידעו שהן לא יודעות (Unknown Unknowns) – הטכנולוגיה ברשת מתפתחת בקצב מהיר ומתחדשת ללא הפסק, ולכן הרשויות לא ידעו באילו כלים מחזיק האסיר. רשויות הכליאה עלולות להתקשות לעקוב אחר החידושים הטכנולוגיים והסיכונים החדשים הכרוכים בהם, ועל אחת וכמה לעמוד באתגר ההתמודדות עימם.

¹⁰¹ בישראל עבירות המחשב מוגדרות בחוק המחשבים, התשנ"ה–1995.

¹⁰² משרד המשפטים **עבירות ברשת – הימורים באינטרנט** (2018) - www.gov.il/he/departments/guides/criminal-info-cyberbullying?chapterIndex=2.

¹⁰³ ס' 225–228 לחוק העונשין, התשל"ז–1977.

¹⁰⁴ "הרשתות החברתיות כמקור השראה וחיקוי: ממצאי בדיקת דפי הפייסבוק של מספר מחבלים, שביצעו לאחרונה פיגועי ירי, דריסה ודקירה" **מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית** 22.3.2016 - www.terrorism-info.org.il/he/20978.

¹⁰⁵ ג'ון בראון "חשיפה: הצבא עוקב אחרי הפייסבוק שלכם" **שיחה מקומית** 15.7.2015 - www.mekomit.co.il/%D7%A0%D7%99%D7%98%D7%95%D7%A8-%D7%A4%D7%99%D7%99%D7%A1%D7%91%D7%95%D7%A7-%D7%91%D7%A6%D7%91%D7%90.

¹⁰⁶ עניין **גולן**, לעיל ה"ש 28.

אם כן, אין עוררין על כך שהענקת גישה לאינטרנט לאסירים, אשר הפך זה מכבר לכלי ותווך לביצוע פשעים מכל קשת העבירות, יוצרת סיכונים משמעותיים ביותר. זהו "נתיב מהיר" לעבריינות מתוך הכלא,¹⁰⁷ בזירה דינמית ובלתי נשלטת שבה עלול להיחשף האסיר לתכנים מגוונים ושליליים ולהתפתות לפשוע, ואף לחזור (וירטואלית) לסביבה בה פשע. כל אלה מאיימים על מטרות הכליאה בערערם על תכלית ההרחקה של האסיר מן החברה שבה הוא פגע זה מכבר, וכן, לא פחות חשוב מכך, על תהליך שיקומו של האסיר, שעלול להיפגע.¹⁰⁸

במערכת כליאה המבקשת לדעת את מרב הנתונים על השוהים בה, במרב הזמן, אין ספק שעלול להיווצר קושי מהותי. ייתכן שניתן יהיה למצוא לכך פתרונות טכנולוגיים, כדוגמת אמצעי ניטור, כמו גם ארגון המרחב הפיזי ומשטר השימוש באינטרנט באופן שיקטין את הסיכונים. אך עדיין יעמדו בעינם שני קשיים מרכזיים: התקצוב הרב הנדרש לשם יצירת מנגנון תשתית טכנולוגית מתאים, ומהותית יותר – השאלה "למה לנו כל זה?".

הדגשת פוטנציאל הסיכון והחששות המוצדקים הללו צפויה לקבל רוח גבית מדעת הקהל ומהאווירה הציבורית. הדבר בא לידי ביטוי בתופעה המכונה בספרות כ"Penal Populism": הציבור נוטה להאמין בסגולות ההרתעה, דבר המעודד פוליטיקאים לנקוט גישת "Tough on Crime" ולהחמיר בענישה.¹⁰⁹ מדיניות כזו זוכה לאהדה גם במקום שבו המועילות של החמרת הענישה וההצדקות לה מוטלות בספק. בהמשך לכך, האינטרנט, שצפוי להיתפס כפריווילגיה המוענקת לאסיר על חשבון ביטחון הציבור, יתקשה לזכות בתמיכה ציבורית ופוליטית.¹¹⁰

דוגמה אשר עלתה לאחרונה, לזמן מה, בשיח הציבורי הישראלי מספקת הצצה נוספת לענייננו. פרסיליה קשתי היא דוגמנית ומשפיענית אינסטגרם (Instagram) שלה רבבות רבות של עוקבים. קשתי דרסה אדם והמשיכה בנסיעתה מבלי להושיט לו עזרה ואף התעכבה כ־40 דקות עד שהזעיקה כוחות הצלה. הקורבן נפטר ימים אחדים לאחר מכן מפצעיו. בעקבות זאת היא הורשעה בעבירה של גרימת מוות ברשלנות ובעבירה של הפקרה לאחר פגיעה בנסיבות מחמירות, ונגזרו עליה 24 חודשי מאסר בפועל.¹¹¹ קשתי, שהתפרנסה מפרסומיה באינסטגרם, המשיכה לנהל חשבון פעיל גם לאורך ההליך המשפטי נגדה ואף תוך כדי מאסרה, ופרסמה בו תמונות וסרטונים מנסיעותיה ברחבי העולם. משפחת הנדרס טענה בבית המשפט כי התנהגותה המקוונת מראה על היעדר חרטה ועל חוסר לקיחת אחריות מצידה. הפער בין התנהגותה ברשת – כדוגמנית פעילה, אשר נהנית בקלילות ומצטלמת בחופשות ברחבי העולם – לבין מצבה בפועל – עבריינית המביעה חרטה, שהורשעה ושוהה בבית הכלא – עלה גם בתקשורת כפער שקשה ליישב ואשר משאיר רושם של חוסר אמינות מצד קשתי.¹¹² אין זה המקום להיכנס לניתוח מעמיק של סוגיה מרתקת זו, והיא מצדיקה ניתוח מחקרי בפני עצמו.

¹⁰⁷ כך ניתן להבין את הענישה החמורה כלפי אסירים המשתמשים ברשתות חברתיות בחלק ממדינות ארצות הברית – מקנס כספי ועד הפרדה יחידנית: באלבמה – (2013), ALA. CODE § 11-14-70; באיווה – <https://law.justia.com/codes/alabama/2013/title-14/chapter-11/section-14-11-70>; ובדרום קרוליינה – IO-OR-01 (2015), https://doc.iowa.gov/sites/default/files/io-or-01_social_media.pdf; Dave Mass, *Hundreds of Sout Carolina Innates Sent to Solitary Confinement Over Facebook*, EFF (Feb. 12, 2015), <https://www.eff.org/deeplinks/2015/02/hundreds-south-carolina-inmates-sent-solitary-confinement-over-facebook>.

¹⁰⁸ Julie Perkins, April Rand & Allison Sheaffer, *Social Media Usage and Incarcerated Women: A Pilot Study*, 98(1) THE PRISON JOURNAL 3 (2018).

¹⁰⁹ Tim Newburn, *"Tough on crime": Penal Policy in England and Wales*, 36(1) CRIME & JUST. 425 (2007).

¹¹⁰ Scharff Smith, לעיל ה"ש 8, בעמ' 477.

¹¹¹ ת"פ (מחוזי מר') 12276-04-16 מדינת ישראל נ' קשתי (פורסם בנוב, 2.7.2019).

¹¹² שמעון איפרגן וליאור שלו "ההצגה חייבת להימשך" – Mako – סלבס 5.12.19 www.mako.co.il/entertainment-weekend/Article-2be3bf30835de61027.htm.

אולם, לענייננו, היא מדגישה באופן מתומצת את הקושי באשר לאפשרות שפעילות מקוונת של אסיר תיתפס כדבר חיובי וכפעילות לגיטימית בזמן המאסר. גם אם יפתרו הסיכונים הנובעים מן הפעילות, יעלו קשיים, ולו רק בשל תפיסות מקובלות, ואולי מוצדקות, בקרב הציבור.¹¹³

בהתחשב בכל אלה, האם אין עדיפה גישה "שונאת סיכון" על פני רפורמה שתיצור סיכונים באופן מודע? וכי למה להחדיר אמצעי, כלי להתחמקות מדלת אמות הכלא לשם ביצוע מעשים זדוניים, אל תוך מרחב שמבקש ביטחון, יציבות ושקט לפני הכול? תהיות המקבלות משנה תוקף לאור הנטייה לראות בגישה לאינטרנט פריווילגיה שאינה מצדיקה הסתכנות, ותו לא, במיוחד לאור החיזוקים שהיא מקבלת מציבור הנוטה לעודד ענישה מחמירה ומרתיעה, אשר גם צפוי להתקשות בתמיכה בגישה לאינטרנט לאסיר. אכן על פניו, כל עוד מתמקדים ברובד הסיכונים, השילוב בין אסירים לבין אינטרנט נראה מופרך.

6. המצב הרצוי – הנגשה מותאמת

ראוי שהאינטרנט יזכה למקום משמעותי בשגרת חייו של האסיר: הוא חוסה תחת לפחות כמה מזכויות האדם של האסיר, הוא בעל ערך פונקציונלי במסגרת כללים המנחים כבר היום מערכות כלילאה, הוא משרת את התכלית השיקומית של הכלילאה והוא מפיג מכאובי מאסר ומשפר את חוויית הכלילאה. מנגד, הנגשתו לאסירים אינה עניין של מה בכך והיא כרוכה בסיכונים מסוימים. זוהי נקודת הפתיחה בדרך להגדרת המצב הרצוי.

בכמה פסקי דין של בית הדין האירופי לזכויות אדם מן העת האחרונה התלוננו אסירים על מניעת השימוש באינטרנט. אסיר אסטוני ביקש להשיג מידע ברשת במסגרת הליכים משפטיים,¹¹⁴ אסיר ליטאי¹¹⁵ ואסירים טורקים ביקשו לאסוף מידע לטובת לימודים אקדמיים.¹¹⁶ בית הדין השתכנע שהמידע המבוקש הוא למטרות חשובות במסגרת הכלילאה ופסק כי המדינות, בסרבן לאפשר גישה, הפרו את חופש הביטוי והדעה והזכות לחינוך שבאמנה האירופית לזכויות אדם. לבסוף, הוכרע לטובת האסירים בשל כמה סיבות. ראשית, הודגשה חשיבותו של האינטרנט למימוש זכויות ולצמצום פערים דיגיטליים. שנית, בית הדין התחשב בכך שהמדינות עצמן אפשרו בחקיקה פנימית גישה מסוימת לאינטרנט. בנוסף, מטרות הגלישה היו לגיטימיות; ההרכב לא השתכנע שקיימת הצדקה כלכלית לאימתן גישה; לא נשקפה סכנה בנסיבות המקרים; וחלק מן האסירים רכשו את האמצעי ממשאביהם האישיים.¹¹⁷ מנגד, ההרכב דחה כל אפשרות לקיומן של חובות חיוביות של הנגשה אקטיבית המוטלות על המדינות.¹¹⁸

פסיקת בית הדין חשובה לעניין המהלך שבמאמר זה, כיוון שהיא מאשרת כי יש לראות בגישה לאינטרנט כחובה המוטלת על המדינות, ושהגבלתה תיעשה במידתיות. ברם, ההכרעות מלמדות על

¹¹³ האם דעת הקהל יכולה להשתכנע שפעילות מקוונת של אסיר היא חלק משיקומו בשל העובדה שהיא יכולה לשמש כמזור למכאובי הכלילאה, תחזוק הקשר עם החוץ ושימור אופצייה לעיסוק לאחר השחרור? האם צריך להתייחס לאינטרנט כ"מקום" שבו אסיר שמתחרט אמור להביע רגשות בהתאם, שכן המרחב הווירטואלי הוא המשכו הישיר של המרחב הפיזי? או שמא יש להקשיב לטענותיה של קשתי, שעל פיהן פלטפורמת האינסטגרם מעיקרה אינה מתיימרת לשקף את החיים האמיתיים, ולכן אין לדרוש ממנה להביע שם רגשות אמיתיים? ומה דעתו של בית המשפט, אשר לא התבטא מפורשות בנושא זה בגזר הדין בעניין קשתי? אלה רק מקצת השאלות שמעלה מקרה קשתי.

¹¹⁴ Kalda v. Estonia (No. 17429/10), Eur. Ct. H.R. (2016).

¹¹⁵ Jankovskis v. Lithuania (No. 21575/08) Eur. Ct. H.R. (2017).

¹¹⁶ Mehmet Reşit Arslan and Orhan Bingöl v. Turkey (No. 47121/06) Eur. Ct. H.R. (2019).

¹¹⁷ עניין Kalda, לעיל ה"ש 114, בעמ' 12-15; עניין Jankovskis, לעיל ה"ש 115, בעמ' 12-17; שם, בעמ' 12-19.

¹¹⁸ עניין Kalda, לעיל ה"ש 114, פסי' 45.

גישה הנותרת מצמצמת מדי: חובת המדינה מסתכמת במתן גישה כאשר האסיר מבקש; ניתן משקל לקיומה של חקיקה מדינתית ביחס לאינטרנט; והדרישה צריכה להיות בת-מימוש מבחינה משאבית ולשרת מטרה נאותה. מעל הכל, כאמור, על המדינות לא מוטלות חובות חיוביות. משמעות הדבר היא שבתי הכלא אינם נדרשים לאקטיביות וליצירת תשתית לגישה. לסיכומו של דבר ניתן לומר כי בית הדין ביצע צעד משמעותי, אך גישתו נותרה מהוססת ואינה תואמת עדיין את חשיבות האינטרנט כפי שהיא הוכחה כאן עד כה, והיא אף אינה מתאימה לרטוריקה של בית הדין עצמו, המדגישה ומעצימה את חשיבותו הרבה של האינטרנט. גישת בית הדין משקפת פער בין החשיבות הרבה של האינטרנט במשפט זכויות האדם לבין מידת הדרישה להנגשתו בקרב אסירים, והיא נראית כמענה חלש ביחס למקום שאמור לתפוס האינטרנט בחיי הכלוא.

חלף זאת, המענה הראוי הוא הכרה באינטרנט גם כחובה חיובית. חופש הביטוי מנוסח ב-ICCPR ובאמנה האירופית כחובה שלילית, אך הורחב במקרים מסוימים לחובה חיובית.¹¹⁹ בהקשר הכליאה, הכרה בחובות חיוביות אינה חידוש: המדינות נדרשות לאקטיביות במגוון מישורים (מזון דתי, ביקורים, רפואה, חינוך, פעילות שיקום),¹²⁰ כללי הכליאה שסקרנו הם ראיות לכל אלה. במובן מסוים, בהקשר הכליאה שאלת חובותיהן החיוביות של המדינות היא מכרעת יותר מן השאלה באילו זכויות מחזיקים האסירים.¹²¹ בית הכלא הוא מוסד טוטליטרי, ומרגע שמושלך אליו האסיר, השליטה עליו בכל רבדי חייו עוברת לרשויות – אם המוסד לא יחויב לספק את הנדרש למימוש זכויות יושביו, לא תהיה לאסיר כל אפשרות לממשן. איסופוק זכות משמעו לעיתים שלילתה לכתחילה – ללא חובה חיובית אין לרשות ולו הזדמנות להפר את חובתה השלילית. מאפיינים ייחודיים אלה, בצירוף חשיבות האינטרנט, צריכים להביא להכרה כי הנגשתו היא חובה הדורשת אקטיביות של המערכת.

הביקורת השנייה על גישת בית הדין היא הדקדוק המוגזם במטרת השימוש באינטרנט – לימודים ומידע בהליך משפטי הוכרו כלגיטימיים, אך סביר להניח שמטרה אחרת שאינה בעלת ערך הייתה נדחית גם בהיעדר מגבלות מוצדקות. גם כאן נדרש שינוי תפיסתי. הדקדוק במטרת השימוש באינטרנט אינו הולם את היותו מכשיר שעצם השימוש בו ועצם האפשרות לגשת אליו מאפשרים מימוש זכויות ותועלות רבות לאסיר. חלף זאת אני מציע שכל שימוש ייראה כתכלית ראויה וכי בחינת סוג השימוש תיעשה רק במישור האיזון אל מול הסיכונים, כפי שמוסבר להלן.

לאחר הצגת ההיבטים החיוביים מחד גיסא, והבעייתיים מאידך גיסא, שבפסיקת בית הדין, מוצגים כעת השינויים הנדרשים כדי לאפשר מצב רצוי יותר שעיקריו: האסיר יוכר, על פי חוק, כבעל זכות לגשת לאינטרנט; עצם הגלישה תוכר כמטרה לגיטימית; והרשויות יחויבו ליצור תנאים למימוש הזכות. הגישה לא תהיה מוחלטת, ותוגבל בראי הסיכונים לסביבה, למשמעת ולסדר בכלא (במישור החובה השלילית) בהתאם ל: 1. מסוכנות האסיר; 2. סוג ואופן השימוש; 3. אפיון טכנולוגי. באופן

¹¹⁹ Positive Obligations on Member States Under Article 10 to Protect Journalists and Prevent Impunity Robin Clapp, *Challenging the Traditional Conception of Civil Rights: Positive*; Eur. Ct. H.R. (2011) ALASTAIR MOWBRAY, THE; *Obligations of the State under Freedom of Expression*, 33 Z.L.J. 51 (2001) DEVELOPMENT OF POSITIVE OBLIGATIONS UNDER THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS BY General Comment No. 34; THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS 193 (2004) לעיל ה"ש 44, פס" 14.
¹²⁰ Sonja Meijer, *Rehabilitation as a Positive Obligation*, 25(2) EUR.J.CRIME CR.L. CR.J. 145, 159 (2017)
¹²¹ Piet Hein van Kempen, *Positive Obligations to Ensure the Human Rights of Prisoners, in PRISON POLICY AND PRISONERS' RIGHTS 21* (Peter J.P. Tak & Manon Jendly eds., 2008)

עקיף יותר, היא תוגבל בהתאם לרף המינימלי הנדרש מן הרשויות (במישור החיובי), אשר כאמור מסמן את גבולות האפשר בתוך הכלא.

מסוכנות האסיר תישקל על פי הסיכון שאסיר ספציפי או סוג אסירים יוצרים באינטרנט. על כך יכולים להשפיע סוג העבירה שבה הורשע, האם יש קרבן לעבירה והאם היא בוצעה ברשת, ועוד. ולדוגמה: מי שעבר עבירת סייבר קלה עשוי להיחשב מסוכן יותר מאשר מי שהורשע בעבירת שוד, על אף שחומרת השנייה גבוהה יותר בדיני העונשין. ניתן יהיה לקבוע גם חזקת מסוכנות, שלפיה בעבירות מסוימות (עבירות סייבר, מין ברשת וכדומה) נטל ההוכחה להתרת הגלישה יעבור לאסיר.¹²² עוד ניתן יהיה לשקלל את התנהגות האסיר לאורך מאסרו מתוך הנחה שאסיר שהוכיח התנהגות ראויה לאורך זמן הוא בעל מסוכנות נמוכה. הכללים ישמשו לשם תפירת חליפה פרטנית לאסיר מסוים, או לקבוצת אסירים בעלי מאפיינים דומים. הרעיון עצמו אינו זר, ולכן ישים: מערכת הכליאה רגילה לחלק ולסווג אסירים (קטינים, ביטחוניים, מתקני כליאה ואגפים שונים) ולקבוע מדיניות בהתאם.

השיקול השני הוא סוג השימוש, ובנוגע אליו נכון יהיה לקבוע מדרגים וסדרי עדיפויות. על אף חשיבות עצם השימוש, אין זה אומר שכל סוגי השימושים שווים כאשר עוברים לשלב האיזון מול הסיכונים הגלומים בהם. בראש ההיררכיה יוצבו צריכת תכנים לימודיים, מעשירי ידע ואף תכני פנאי. הסיכון בשימושים מסוג זה נמוך יחסית, והם מממשים את הזכות למידע ולחינוך ומשפיעים לטובה על רווחת האסיר. שימוש המצדיק תשומת לב מיוחדת הוא הגלישה ברשתות חברתיות, אשר בו נגענו בנקודות שונות לעיל, כיוון שבו מתנגש ערך רב עם סיכונים משמעותיים. מצד אחד, הוא מממש פוטנציאלית את כל הסיכונים שפורטו לעיל: "נתיב מהיר" לעבריינות מתוך הכלא, זירות דינמיות ובלתי נשלטות, חשיפת האסיר לתכנים מגוונים ושליילים ואף חזרה (וירטואלית) לסביבה

¹²² מנגנון שיכול להידמות לסעיף 21(ג) לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996.

בה פשע, תוך פגיעה בשיקומו. מצד שני, יש בו ערך רב: לסוציאליזציה, לפיתוח מיומנות המאפשרת השתתפות ב"שוק הדעות" ולשמירת מגע עם אמות המידה, ההרגלים, השפה והשיח המשתנים והמתפתחים. אקטיביות האסיר ברשתות, שיתוף בתחושות ודעות על ידי כתיבת תכנים והעלאתם וקבלת תגובות עליהן, ישפר את תדמית האסירים בקרב החופשיים, ינתץ סטראוטיפים ויחזיר את אמונו האסיר בחברה שבחוץ.¹²³ לכן, במקרים מסוימים מוצדק יהיה להטיל הגבלות מחמירות על השימוש ברשתות חברתיות, אך במקרים אחרים, כאשר המסוכנות נמוכה או כאשר ניתן לאפשר את השימוש ברשתות החברתיות באופן מבוקר ובתוכניות שיקום, ייתכן מאוד שנכון לאפשר זאת.

גם במישור אופן השימוש ניתן יהיה לשלוט בנגישות לאינטרנט: שליטה בזמני השימוש, אורכם ותדירותם, הרחבתם וקיצורם כתלות בשיקולים שונים. ניתן יהיה לשלוט גם במקום ממנו יבוצע השימוש – החל משימוש במכשירים בתוך התאים, וכלה בהגבלה לגלישה מעמדות שיוצבו במקומות גלויים וממוקדים ("קפה אינטרנט"). סוג השימוש יותאם לאופן השימוש: צריכת תוכן פסיבית תיעשה אפילו מתוך התא, אך כאמור כתיבה ברשתות חברתיות תיעשה רק בסביבה מוקפדת, כגון תוכניות שיקום מיוחדות שבהן יתרגלו האסירים שימוש ברשתות חברתיות באופן מבוקר.

האפיון הטכנולוגי משחק תפקיד מפתח בסוגיה. מערכת ניהול ושליטה מבוססת תוכנה העומדת ברמת האבטחה הראויה ומאפשרת את הניטור בזמן אמת תחסוך את רוב הסיכונים הטמונים בגישה.¹²⁴ הגישה תיעשה במכשירים שסופקו על ידי הרשויות או שקיבלו תו תקן שלהן. הפעילות ברשת תשאיר שובל של עקבות אלקטרוניים ותאפשר, תאורטית, לעקוב אחרי פעילות האסיר בכל עת – וזהו דווקא יתרון משמעותי בהעברת פעילות האסיר לרשת.¹²⁵ מנגד חשוב לזכור כי אין מדובר בפתרון קסם, כיוון שאת הטכנולוגיה יש לאפיין בהומניות – בשמירה על כבוד האסיר ופרטיותו ומניעת הפיכת האינטרנט לכלי שיפגע דווקא באסירים.¹²⁶ גם לצד זה של המטבע ניתן לדמיין אמצעי התמודדות: על ידי הגדרה נכונה או הגבלה של סמכויות הרשויות בצפייה בנתוני השימוש ובניתוחם, כמו גם במעקב אחר נתוני השימוש אחרי שעברו אנונימיזציה, ופריצתה רק במקרים שבהם מוצדק לעשות כן מטעמי סיכון וצורך.

בהקשר לחובות החיוביות, נדרש לקבוע את הרף המינימלי הנדרש מן הרשויות. האם נדרש "טאבלט לכל אסיר"? האם ליצור "קפה-אינטרנט" בכל מתקן? האם בעיקר בתוכניות שיקום, והשאר בהתאם לרצון הרשויות? האם לדרוש מן האסיר השתתפות מסוימת בעלויות? איזו מהירות גלישה נדרשת? שאלות פתוחות, והתשובות להן תיקבענה גם בהתחשב בעלויות משאביות של יצירת תשתית במתקני כליאה.

Jorge Franganillo, *Prison Blogs, a Place of Freedom Behind Bars, in* INFOCOMMUNICATION SKILLS AS A REHABILITATION AND SOCIAL REINTEGRATION TOOL FOR INMATES 146, 160 (Lidia Oliveira & Daniela Graca eds., 2018). מצד שני, תגובות עוינות עלולות לעשות את הדבר ההפוך בדיוק, כפי שעולה אולי מעניין **קשתי**, לעיל ה"ש 111.

¹²⁴ בישראל נעשה כבר היום שימוש בשירות בתי הסוהר במערכת "שחף", שהיא מערכת דיגיטלית בעלת יכולת ניטור ובקרה אשר נועדה לשם מעקב אחר שיחות האסירים באמצעים מתקדמים, על מנת לסייע במניעת פשיעה מתוך בתי הכלא, ראו: יניב רונן **הפעלת מערכת "שחף" בבתי-הסוהר – מערכת טלפוניה דיגיטלית עם יכולת ניטור ובקרה** (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2013).

¹²⁵ גורמים רשמיים אנגליים העידו כי השימוש בטלפונים מנוטרים בתאי המאסר הועיל לשמירה על ביטחון הכלא ולצמצום הברחות של מכשירי טלפון. ראו: Johnson & Hail-Jares, לעיל ה"ש 14, וכן Bagaric et al., לעיל ה"ש 3, בעמ' 266. חברה המתמחה בניטור פעילות בתוכניות שיקום בכלא: <https://www.prisonpc.com>.

¹²⁶ עולה חשש כי שימוש נרחב במעקב וניטור יביא לתרחיש אורולי שמטרתו לצמצם את המפגשים בין האסירים לבין עצמם ועם סוהריהם, ובכך יפגע בהם: Peter Scharff-Smith, *Prisons and Human Rights – Past, Present and Future Challenges, in* THE ROUTLEDGE INTERNATIONAL HANDBOOK OF CRIMINOLOGY AND HUMAN RIGHTS 525, 534 (Leanne Weber et al. eds., 2017).

אין לחד, מתעורר אתגר. אך המכשול – עביר. השילוב בין השיקולים השונים מאפשר לייצר מנעד של דרכי הנגשה שונות ולהתאים לכל אסיר, מתקן או מטרה גישה במאפיינים הנכונים. הדבר מוכיח כי ניתן לקבוע איזונים מספקים בסוגיה וכי השלילה על הסף של האינטרנט היא בכל מקרה אינה ראויה. ניתן פתאום לדמיין דרכים סבירות למימוש הגישה מבלי להתעלם מן הסיכונים הנלווים לה.

התובנות מציר הפנים־חוץ משמשות החל מכאן כבסיס לניתוח על ציר ההווה־עתיד. האינטרנט של ימינו מאתגר את הכליאה, הנדרשת להדביק את קצב השינויים, לבסס מדיניות מתאימה ולהפיק את מרב התועלת מן הפיתוחים הטכנולוגיים לטובת עמידה במטרותיה ובחובותיה – וכאמור, הדרך לשם עוד ארוכה. אך היצמדות לנקודת הזמן הנוכחית מכסה על אתגרים נוספים: התפתחויות טכנולוגיות עתידיות צפויות להקשות עוד יותר על מוסד הכליאה ולהרעיד את כותליו באופן שידרוש רפורמה תאורטית־פיסית ומעשית משמעותית עוד יותר.

ג. מבט לעתיד ומשמעויות לכליאה

בכל עיסוק בעתיד טמון יסוד ממשי של חוסר ודאות, ממנו לא ניתן להתחמק. התחזיות מתקשות תמיד לנבא את העתיד, ועל התפתחות טכנולוגית משפיעים לא רק קצב החידושים במובנו הטכני הצר, אלא דינמיקות חברתיות, פוליטיות וכלכליות, שמתוות את תהליכי הפיתוח ואת השתלבות הטכנולוגיה במציאות.¹²⁷ אף על פי כן, עיון מסוג זה הוא בעל חשיבות רבה, ולו רק בשל הבעיה שתיאר Collingridge:¹²⁸ הטכנולוגיה אינה ניתנת לחיזוי בטרם פותחה ונמצאת בשימוש רחב, אך השליטה בה, כלומר – היכולת להשפיע עליה, היא קשה, לפעמים בלתי אפשרית, לאחר שהיא השתקעה במציאות. בדילמה אם להגיע מוקדם מדי או לאחר את המועד נראה שמוטב להקדים, ובמיוחד כאשר מתבקשת רפורמה ממוסד הכליאה הוותיק והקשה להשפעה.¹²⁹

כדי "לגדר" את הסיכון לטעות יתבסס פרק זה על מגמות קיימות, שמהן יוצגו שינויים הנדרשים בכליאה. התיאור המובא כאן אינו צריך להיתפס על ידי מי מהקוראים כתיאור ודאי של מציאות,¹³⁰ או כהתלהבות מן "הדבר הגדול הבא",¹³¹ וקל וחומר לא כתיאור אוטופי או דיסטופי, אלא כתיאור ניטרלי, כלומר – התפתחויות שאינן ודאיות, אך מתקבלות על הדעת בטווח הארוך, אותן נכון להביא בחשבון.

לצורך הדיון ייעשה שימוש במושגים "עולם/מציאות פיזית" ו"ממשי/ת" המתארים את העולם המסורתי המוכר: המציאות שבה האדם חי פיזית – חפצים, רהיטים, כלים, בני אדם אחרים – ושבה האינטרנט הוא מרכיב משני. מנגד המושגים "עולם/מציאות וירטואלית" מתארים את המרחב

¹²⁷ כוונתי להיסטוריה במובנה הרחב (עד כדי מגפות, מלחמות, משברים כלכליים), אך גם לתהליכים ממוקדים יותר, כגון תלות הטכנולוגיה באמון שרוחשים לה בני האדם: Tommy Nilsson et al., *Breaching the Future*: *Understanding Human Challenges of Autonomous Systems for the Home*, 23(2) PERS.&UBIQUITOUS COMPUTING 287 (2019).

¹²⁸ DAVID COLLINGRIDGE, *THE SOCIAL CONTROL OF TECHNOLOGY* (1981).
¹²⁹ Peter Scharff-Smith, *Reform and Research: Re-connecting Prison and Society in the 21st Century*, 4(1) INT'L J. FOR CRIME, JUST.&SOC. DEMOCRACY 33, 34–35 (2015).

¹³⁰ Jeannette Chin et al., *The Internet-of-Things: Reflections on the Past, Present and Future From a User-Centered and Smart Environment Perspective*, 11(1) J. OF AMBIENT INTELLIGENCE&SMART ENV'T. 45, 63 (2019). (להלן: *The Internet-of-Things*).

¹³¹ Andrew Guthrie Ferguson, *The Internet of Things and the Fourth Amendment of Effects*, 104 CALIF. L. REV. 805, 818 (2016).

החדש שיצר האינטרנט: עולם מקביל ונזיל הקיים בתיווך מכשירים אלקטרוניים, שעליו אפשר לחשוב ולדבר, אך הוא נעדר ממד פיזי. המשגה זו אינה חפה מקשיים, אך היא מספיקה לקיום הדיון הנוכחי.¹³² השורות הבאות תלמדנה שההפרדה בין העולמות, ההגדרות והמושגים מתערערת, וכי הגבול בין הפיזי לוירטואלי וההיררכיה ביניהם – דינם להיטשטש.

1. עתיד האינטרנט – הכול שקוף ומחובר, בכל זמן ובכל מקום

אנו נמצאים היום בתוך עידן ה"אינטרנט של הדברים" (The Internet of Things, להלן – "IoT") והמגמה של "בליעת" הדברים והחפצים של היום יום האנושי: בבית, במקום העבודה, בכלי ברכב, ברשות היחיד ובמרחב הציבורי.¹³³ המטרה הסופית של תהליך זה היא חיבור של הכול להכול – דברים לבני אדם, בני אדם לדברים, ודברים בינם לבין עצמם.¹³⁴ על פי התחזיות, מגמה זו אף תתעצם בשנים הקרובות: היום מחוברים כ-12.5 מיליארד דברים ברשת, ומספר זה יוכפל עד 2025.¹³⁵

החיבור בין הדברים, בצירוף הזרמה, ניתוח ועיבוד הררי המידע של עידן נתוני העתק (ה-Big Data) המוזנים אל אלגוריתמים המקבלים החלטות ללא מעורבות אדם או במעורבותו החלקית, הם הקטליזטור של פיתוחים טכנולוגיים חדשים. פיתוחים אלה מאיצים את מגמת הפיכת החברה האנושית לדיגיטלית, וירטואלית, תאוות חיישנים ("Sensor Mania")¹³⁶ ומבוססת נתונים (Data Driven).¹³⁷ הבתים והערים החכמות, אמצעי תחבורה אוטונומיים וחכמים, הטכנולוגיות הלביושות ("Wearable Technologies"), אוטומציה של התעשייה ושוק העבודה,¹³⁸ "מציאות מדומה" ("Virtual Reality"), כל אלה צפויים לשנות את המציאות והסביבה העוטפות את האדם. התמורות ידרשו ממוסדות ומבני האדם להתאים את עצמם, ולעיתים גם להתפתח ולהתחדש, וזאת כדי להבטיח ניצול נכון של ההתפתחויות.

בחלק הראשון של המאמר הודגש הערך הגלום בישיבת אסיר מול מחשב המחובר לרשת. שאלה זו מתאימה ל"פרדיגמה השנייה" של המחשוב ("Computing"), אשר מניחה דימוי של אדם-אסיר

¹³² Josef Wideström, *The Transdisciplinary Nature of Virtual Space, in AUGMENTED REALITY, VIRTUAL REALITY, AND COMPUTER GRAPHICS 186* (Lucio Tommaso De Paolis & Patrick Bourdot eds., 2019), וכך: אברהם נ. טננבוים "על המטאפורות בדניי המחשבים והאינטרנט" *שערי משפט* 2(ד) 359 (2006) שביקר את שאילת המושגים מן המשפט המסורתי.

¹³³ אחת ההגדרות ל-IoT היא: "the general idea of things, especially everyday objects, that are readable, recognizable, locatable, addressable and controllable via the Internet" Melanie Swan, *Sensor Mania: The Internet of Things, Wearable Computing, Objective Metrics, and the Quantified Self 2.0*, 1(3) John Naughton, *The Evolution of the Internet: From Military Experiment to General Purpose Technology*, 1(1) J. OF CYBER POL'Y 5 (2016).

¹³⁴ Sachin Kumar et al., *Internet of Things is a Revolutionary Approach for Future Technology Enhancement: a Review*, 6(1) J. OF BIG DATA 111 (2019).

¹³⁵ *Forecast Number of IoT Connected Objects Worldwide From 2018 to 2025, by Type*, STATISTA (Feb. 27, 2020) <https://www.statista.com/statistics/976079/number-of-iot-connected-objects-worldwide-by-type>. לרקע מפורט בנושא: חיים ויסמונסקי ומאי הרשי "התמודדות משפטית עם איומי סייבר לכלי רכב 'חכמים'" *חוקים* יג 197 (2020); *The Internet-of-Thing*, לעיל ה"ש 130.

¹³⁶ Melanie, לעיל ה"ש 133.

¹³⁷ Mireille Hildebrandt, *Criminal Law and Technology in a Data-Driven Society, in THE OXFORD HANDBOOK OF CRIMINAL LAW 174, 174-177* (Markus D. Dubber & Tatjana Hörnle eds., 2014).

¹³⁸ ב"תעשייה 4.0" תהליכי ייצור יקיימו תהליכי אופטימיזציה עצמאיים ויכוונו את עצמם במעורבות אנושית מזערית: Linda Bonekamp & Matthias Sure, *Consequences of Industry 4.0 on Human Labour and Work Organisation*, 6(1) J. OF BUS.&MEDIA PSYCHOL. 33 (2015).

היושב מול מסך מחשב ומפעיל אותו.¹³⁹ הוא יושב בעולם פיזי ומושך בחוטים פיזיים (עכבר ומסך), המהווים צוהר לעולם וירטואלי.¹⁴⁰ בדימוי זה משמש עדיין המחשב ככלי לשאיבת מידע ולהזרמתו, והמסך הוא אמצעי לנגיעה בעולם וירטואלי המהווה עדיין, במידה רבה, רק שיקוף של העולם הפיזי ומשרת אותו. אומנם גם פרדיגמה זו מעלה הרהורים שונים: האם אין לעולם הווירטואלי חוקים משלו? האם אין הוא, כבר בימינו אנו, מציאות מקבילה וייחודית במאפייניה, שמשפיעה על העולם הפיזי באותה מידה, אם לא יותר, מאשר השפעת הפיזי עליה? אמת הדבר, אנו חווים היום ניצנים של תופעות אלה, ועם רטוריקה ופרשנות אחרות ניתן היה להפעיל את כל הפיתוח המובא להלן גם על העת הנוכחית. אך דומה שעולם שיהיה מחובר, מקושר וווירטואלי עוד יותר, יעצים את המגמה עד אשר תתרחש תמורה איכותית, להבדיל מכמותית.

התמורה תנבע מהתממשות "הפרדיגמה השלישית".¹⁴¹ הדימוי הדומיננטי לא יהיה עוד של אדם היושב מול מחשב אישי או מחזיק טלפון חכם, המשמשים לו צוהר לוורטואלי, אלא של "קולוניזציה" של חיי היום יום על ידי הטכנולוגיה.¹⁴² האדם ימצא עצמו מוקף ברכיבים ממוחשבים הנמצאים בכל זמן ומקום, שצורתם אינה של מחשב (או מינימחשב) נראה לעין,¹⁴³ אלא שיהיו משוקעים בתוך ה"דברים" (ובתוך בני האדם) – טכנולוגיה שקופה ("ubiquitous") וחודרת ("pervasive"), הנמצאת בכל נקודות המפגש (אדם-אדם, אדם-אדם ואף אדם-עצמו). ההיעלמות של הטכנולוגיה אל תוך ה"כול" תעניק לה משנה תוקף והשפעה גוברת על התנהלות החיים הפיזיים והממשיים ועשויה להגדיר מחדש את יחסי הכוחות ואת ההיררכיה בין הפיזי לוורטואלי ולהקצין את הקושי בסימון קו הגבול ביניהם. את הקפיצה הזו, בין אם תתרחש בטווח הקרוב או הרחוק ובין אם לא תתממש כתהליך ליניארי, אלא באיטיות בלתי מורגשת או כקפיצה חדה ופתאומית, מוצע כאן להביא בחשבון בעיצוב עתיד הכליאה.

הפרדיגמה השנייה הביאה למסקנה כי האינטרנט הוא כלי חיוני, מתווך הכרחי, זרז של זכויות אדם, קריטי למניעת פערים דיגיטליים, הדורש להגביר את חובות המדינות ורשויות הכליאה. ברם כאן מבקש המאמר להבין את האינטרנט כעולם או רובד, ולא רק כטכנולוגיית תקשורת ומידע ("Information and Communication Technology") כפי שנהוג לכנותו היום. הכוונה היא לרובד שבו האדם נבלע ("is immersed") מרצונו או מחוסר ברירה, ולעיתים גם וגם, יחד עם כל זכויותיו וצרכיו, כתנאי לקיום חיים משוכללים וחופשיים, המשמרים את כבודו ומאפשרים את מיצוי יכולותיו. כיצד שינוי הפרדיגמה צריך להשפיע על המסקנות שאספנו עד כה ביחס לכליאה? הוא לכל הפחות מעצמן, ובכך מצדיק עוד יותר את שילוב הטכנולוגיה בכליאה בראי העתיד. אך צעידת צעד נוסף מביאה להבנה כי ייתכן שהחלפת הפרדיגמות הופכת את הביקורת ואת הפתרונות שהוצעו בפרק ב' ללא מספקים, מיושנים ולא רלוונטיים.

M. Scott Boone, *Ubiquitous Computing, Virtual Worlds, and the Displacement of Property Rights*, 4(1)¹³⁹ A. J. OF L. & POL'Y FOR THE INPO. SOC'Y 91, 93 (2008).

¹⁴⁰ Wideström, לעיל ה"ש 132, פרק 4.

¹⁴¹ לרקע בנושא: JOHN KRUMM, UBIQUITOUS COMPUTING FUNDAMENTALS (2009); Mark Weiser, *The*; PAUL SCIENTIFIC AMERICAN 94 (1991) 265(3). *Computer for the 21st Century*. לניתוח סוציו-טכנולוגי: DOURISH & GENEVIEVE BELL, DIVINING A DIGITAL FUTURE: MESS AND MYTHOLOGY IN UBIQUITOUS COMPUTING (2011).

¹⁴² Boone, לעיל ה"ש 139, בעמ' 99.

¹⁴³ JOHN N.A BROWN, ANTHROPOLOGY-BASED COMPUTING: PUTTING THE HUMAN-COMPUTER : מובא ב: INTERACTION 14 (2016).

2. משמעויות לכליאה – מלכוד ומבוי סתום

הכליאה העכשווית מבוססת על בידוד פיזי של האדם מן העולם תחת הצדקות של הגנת הסביבה ושיקום האסיר.¹⁴⁴ הענישה מתבטאת באדם המבודד אל תוך מקום סגור, מוגדר, מגודר ומתוחם ללא אפשרות יציאה ובריחה. אך בעולם של הפרדיגמה השלישית תעלה חשיבות המציאות הווירטואלית, והאדם יחיה (במלוא מובן המילה) גם בתוך הווירטואלי, הוא, זכויותיו וחירויותיו. בעולם כזה, לשם השוואת הפנים לחוץ, מימוש זכויות האסיר והקטנת מכאובי המאסר ושיקומו, ניאלץ לחבר את ה"דברים". בהתאם, בית הכלא יידרש למהפכה טכנולוגית רחבת היקף כדי לייצר לאסיר חוויה וירטואלית סבירה, המשתווה פחות או יותר לזו של האדם החופשי. אז עולה השאלה – מה ייחד את הכליאה?

הנגשת עולם וירטואלי בכלא, אפשרות ל"נוכחות" ("presence") של האסיר בעולם ומלואו וירטואלי-חופשי בעודו יושב בבית האסורים, משמעותה בריחה (אם כי וירטואלית) מבית הכלא ופגיעה חריפה בתשתית הרעיונית של המאסר. לאור זאת קשה לדמיין שמערכת הכליאה תצליח לספוג לתוכה גישה וירטואלית רחבה לאסיר.

ובאמת, סביר להניח כי מערכת הכליאה תצעד בכיוון השני ותיאלץ לשלול את הגישה לוירטואלי כדי לשמר את השפעות הכליאה. אולם, מגמה כזו תביא לבידוד כפול, דרמישורי, פיזי וירטואלי, שיפגע קשות באסיר. זהו בידוד חמור ובלתי מידתי, העולה על הכוונה לשלול את חירותו (הפיזית) של האסיר, ובכך אולי עולה כדי ענישה משפילה, אכזרית ובלתי הומנית.¹⁴⁵ הפער הדיגיטלי יגדל, ומיצובם של האסירים כאוכלוסיית שוליים, אנשי מערות בלתי מיומנים ומנותקים מן העולם החופשי, יחמיר. גם שיקום האסיר ללא חיבור לוירטואלי לא יועיל, ובכך לא ישרת תכלית מרכזית של הכליאה. ההחרגה של בית הכלא מן המהפכה הטכנולוגית תחריף את היותו מוסד נבדל ומסוגר, והבידוד הפיזי וירטואלי יהיה מסוכן, כשם שהפרדה יחידנית בין כותלי הכלא כיום מעלה קשיים ניכרים.¹⁴⁶ גם משטר של בידוד פיזי עם גישה מצומצמת לוירטואלי לא יספיק, מכיוון שפתרון שכזה יהיה כפלסטר קטן מדי על פצע רחב מדי. זהו תרחיש מסוכן מכל ההיבטים: הפרת זכויות האסיר, חוויית הכליאה, מכאובי המאסר ואיבודת לשקם את האסיר ולהחזירו לחברת האנשים החופשיים. לכן מדיניות מחמירה כלפי טכנולוגיה לא תוכל להתיישב עם שאיפה לכליאה נאורה ועם החובות הנורמטיביות של המדינות, אם ברבות הזמן תוטל חובת הנגשת הטכנולוגיה, זאת בצד כישלון בשימור תנאים בסיסיים של כליאה.

הדבר מבליט פרדוקס של הטכנולוגיה. יחד עם התפתחות הווירטואלי, ההצדקה להנגישו לאסיר מתעצמת, דבר המתנגש מניה וביה עם ההצדקה לאסור אותו דווקא בגלל שהוא מאפשר לברוח מהפנים. הגורמים המתווים את מדיניות הכליאה צפויים להיקלע למלכוד ולמבוי סתום: החדרת הטכנולוגיות לתוך הכלא לצורך יצירת גישה לוירטואלי מערערת את יסודות הכליאה; ודחייתן בשל הסיכונים הגלומים בה מביאה לפגיעה קשה מנשוא באסיר. במציאות הנוכחית עוד ניתן לדמיין שיקום ללא אינטרנט, חופש ביטוי ללא אינטרנט, זכות לחינוך ללא אינטרנט, קשר עם החוץ ללא

¹⁴⁴ סבה ואראל "הפרדת אסירים", לעיל ה"ש 22, בעמ' 581–582.

¹⁴⁵ על ענישה משפילה: Dirk van Zyl Smit, *Punishment and Human Rights*, in THE SAGE HANDBOOK OF PUNISHMENT & SOCIETY 395, 395–398 (Jonathan Simon & Richard Sparks eds., 2013). עיין גם בס' 7 ל-ICCPR ובאמנה נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים, כ"א 31, (נחתמה ב-1986).

¹⁴⁶ הפרדה יחידנית אינה רצויה בשל הפגיעה הפיזית והנפשית באסיר וסטייתו ממטרות הכליאה ומן הנורמות הבין-לאומיות, ראו: סבה ואראל "הפרדת אסירים" לעיל ה"ש 22, בעמ' 576–600.

אינטרנט. כל אלה נפגעים אומנם, מי בעוצמה נמוכה ומי בפגיעה קשה – אך הם עדיין אפשריים. בעתיד, עם התגברות חשיבות הווירטואלי, השיקום, הזכויות, הקשר עם החוץ, חוויית כליאה סבירה – כל אלה עשויים להתרוקן מתוכן לחלוטין.

כדי להתחמק מן המלכוד, להדביק את הפער בין הכליאה לבין הטכנולוגיה ולשמור על זכויות האסירים, מוצעים כאן קווי מתאר לחשיבה אסטרטגית, ובצמוד לכך גם כמה כיוונים ממוקדים יותר.¹⁴⁷

3. חשיבה אסטרטגית וכלים למימושה

נקודת המוצא היא שמטרת הכליאה תישאר גם בעתיד לשקם את האסיר ולמנוע ממנו לסכן את הסביבה, תוך עמידה בחובות המשפט הבין-לאומי והגבלת הפגיעה בו וברוחותו. זוהו כאן עד כה כמה מגמות עתידיות: חדירת הטכנולוגיה לכל תחומי החיים; הפיכת הטכנולוגיה לכלי חיוני ומתווך הכרחי למימוש החיים והזכויות; והתחזקות הממד הווירטואלי ביחס למציאות הפיזית. כן שורטטו קווים לדמותו של כלא ללא גישה לוורטואלי: פער עצום בין הפנים לחוץ, בין חיי החופשי לחיי הכלוא; קושי רב במימוש זכויות האסיר; והתגברות מכאובי המאסר ופגיעה קשה ברווחתו. להלן גם כמה הנחות יסוד: הבעיה עמוקה ולא ניתן לפתור אותה רק באמצעות יוזמות נקודתיות; הכנסת יותר מכשירים המאפשרים גישה או הקלה בלבד על הגבלות נגישות הטכנולוגיה אינה יכולה לגשר על הפערים הצפויים; והפתרונות מצויים בשינויים עמוקים בכליאה המוכרת היום.

כצעד ראשון נדרש יהיה להכיר בשלילת הגישה לוורטואלי כענישה ייחודית. בדרך זו תיווצר מודעות לכך שמשקל שלילת הווירטואלי יכול להתקרב, ואולי אף להשתוות, לשל שלילת החירות הפיזית. כך יוכל להיקבע עיקרון שעל פיו לענישה אסור לחול על הפיזי ועל הווירטואלי בו זמנית. ובניסוח הפוך – הענישה תצטרך להתמקד באחד הרבדים ולמזער את הפגיעה ברובד האחר, וככלל, ענישה כפולה, פיזית ווירטואלית גם יחד, תיחשב ענישה מופרזת.

בתוך הכלא ההכרה בחשיבות הווירטואלי והאיסור על ענישה וירטואלית ידרשו הקפדה יתרה על עקרון הנורמליזציה. הכלא יצטרך להפוך לקהילה סגורה פיזית, אך פתוחה וירטואלית: הגם שיהיה כלוא ומבודד בגופו, יזכה האסיר לחירות וירטואלית. בית הכלא יצטרך להכיל לא רק תשתית גישה, אלא גם ליישם את המהפכה הטכנולוגית בקרבו: שדרוג תשתיתי עמוק, מכשירים מחוברים, נקודות גישה ותוכניות שיקום הכוללות מציאות מדומה.¹⁴⁸ רק כך לא תיפגע הגישה לוורטואלי, והפער עם החוץ יקטן.¹⁴⁹ אך האתגרים התקציביים, הארגוניים, והתפיסתיים שמנינו לאורך המאמר עשויים להכשיל התממשות נתיב זה. לכן הפתרון צריך להימצא אולי דווקא מחוץ לכלא.

¹⁴⁷ על חשיבה אסטרטגית במשפט ככלי להיערכות לעתיד: Sam Muller & Stavros Zouridis, *Aligning Legal and Justice Strategies: On the Benefits of Strategy Theory to Law and the Justice System*, in LAW AND JUSTICE: A STRATEGY PERSPECTIVE 1 (Sam Muller & Stavros Zouridis eds., 2012). דוגמה לאסטרטגיה המבוססת על עקרונות זכויות האדם לפתרון בעיית הכליאה המסיבית בארצות הברית: Mirko Bagaric et al., *A Principled Strategy for Addressing the Incarceration Crisis: Redefining Excessive Imprisonment as a Human Rights Abuse*, 38 CARDOZO L. REV. 1663 (2016).

¹⁴⁸ מציאות מדומה מסייעת לשיקום: Helen Farley, *Using 3D Worlds in Prison: Driving, Learning and Escape*, 11(1) J. OF VIRTUAL WORLDS RES. (2018).

¹⁴⁹ קיימות יוזמות ותוכניות הרצה (פיילוט) של "High-Tech Jails". בהולנד נבחן פיילוט שהגם שהדגש בו היה ייעול הכליאה והפחתת הנטל הכלכלי על ידי טכנולוגיה, סיעע בשמירה על זכויות אסירים: Patrick Kenis et al., *The Prison of the Future: An Evaluation of an Innovative Prison Design in the Netherlands*, 90(3) THE PRISON J. 313 (2010).

ההכרה בשלילת הווירטואלי כענישה מובחנת מייצרת הזדמנות להשתמש בה כתחליף ראוי לכליאה: היא מהווה קושי ("hardship") ופגיעה והיא אפקטיבית ובת מימוש (בהנחה ויפותחו האמצעים הטכנולוגיים המתאימים).¹⁵⁰ השימוש בענישה נגד הגישה לוורטואלי של אדם תספק למערכת הענישה והכליאה מרחב חדש של כלים הניתנים להתאמה. עבריינים במסוכנות נמוכה יוכלו להיענש בשלילת הגישה לוורטואלי, מבלי שיהיה צורך להשליכם לכלא. כך הענישה תהיה סבירה: היא תפגע בעיקר ברובד הווירטואלי תוך מזעור הגבלת הפיזי והיא תחסוך מן העבריין הזוטר את הסיכונים שבשהייה בתוך בית הכלא. עוד ניתן יהיה לקבוע יחס המרה בין כליאה לבין שלילת גישה ולהמיר בידוד פיזי בבידוד וירטואלי.¹⁵¹ הצעות אלה מעוררות כיווני חשיבה מרתקים, ויידרש לקבוע להם גדרים כדי שיופעלו באופן סביר ומידתי.¹⁵² נדמיין למשל תרחיש של עבריין החי בעולם רווי וירטואלי שנענש בחסימת הווירטואלי – הוא מתהלך כעת בצורה חופשית מבחינה פיזית, ומתנוססת מעל ראשו תגית "מנותק מן הווירטואלי". האם יש בכך ביוש ("shaming") מוגזם ואכזרי?¹⁵³ האם הביוש, בתוספת חסימת הווירטואלי, הוא אמצעי ענישה נכון ורך ביחס למאסר?¹⁵⁴ או שכבר עדיף שירצה עונש מאסר בכלא ויחזור לחברה החופשית עם כל זכויותיו?

המחשבות על יתרונות הענישה הווירטואלית הוצגו עד כאן כחלק ממהלך לוגי: המערכת צפויה להיקלע למלכוד, יש למצוא דרך לצאת ממנו, והענישה הווירטואלית עשויה להתברר כפתרון מתאים. אם לא די בכך, הענישה הווירטואלית מחוץ לבתי הכלא עשויה לתת מרגוע לכמה בעיות יסוד קשות אחרות של מערכת הכליאה הנוכחית – חוליים שריפויים אינו נראה בטווח הזמן הנראה לעין, אם בכלל. כך, למשל, הענישה הווירטואלית תוכל להקל על סוגיית הצפיפות בבתי הסוהר, שעלתה בהקשר הישראלי סביב פסיקת בית המשפט העליון בעניין משנת 2017.¹⁵⁵ על ידי כך היא עשויה לצמצם את מקרי האלימות בבתי הסוהר, שכן לפי מודלים מסוימים קיים קשר בין הצפיפות בבתי הכלא לבין שיעור מקרי האלימות בתוכם.¹⁵⁶ נוסף לכל זאת, הדבר יכול גם לחסוך משאבים רבים, לאור העלות הגבוהה של כליאתו של אדם.¹⁵⁷ את אותם המשאבים ניתן יהיה להקצות בצורה יעילה יותר, לרבות הפנייתם לשיקום אסירים.¹⁵⁸

הענישה הווירטואלית תוכל אולי גם לסייע בצמצום בעיית הרצידיביזם, הנובעת, בין השאר, מהחזקת אסירים במאפייני הכליאה הנוכחיים.¹⁵⁹ למאסר ישנו אפקט קרימינוגני: המאסר משפיע על דפוסי חשיבה והתנהגות עברייניים. האסירים מאמצים נורמות התנהגות חדשות, הכרוכות

¹⁵⁰ Bagaric et al., לעיל הי"ש 3.

¹⁵¹ יש שהציעו ששלושה ימים ללא אינטרנט יהיו שווים ליום בכלא, אך יחס זה אינו משקף את המציאות העתידית, שם, בעמ' 290–299.

¹⁵² על חוקתיות שלילת אינטרנט מעברייני מין לאחר שחרורם: Gabriel Gillett, *A World without Internet: A New Framework for Analyzing a Supervised Release Condition That Restricts Computer and Internet Access*, 79 FORDHAM L. REV. 217 (2010).

¹⁵³ על ביוש במשפט: מיכל לביא "ביוש לנצח?" משפטים מט 439 (2019).

¹⁵⁴ על הדילמה בין ביוש למאסר: Aaron S. Book, *Shame On You: An Analysis of Modern Shame Punishment as an Alternative to Incarceration*, 40 WM. & MARY L. REV. 653 (1999).

¹⁵⁵ בג"ץ 1892/14 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' השר לביטחון פנים (פורסם בבנו, 13.6.2017).

¹⁵⁶ קתרון בן צבי ותומר כרמל "אלימות כלואה: הקשר בין רמת הצפיפות בבתי סוהר פליליים בישראל לרמת האלימות הפיזית" צוהר לבית הסוהר – עבירות ועונשים בישראל 15, 28 (2013).

¹⁵⁷ ענת לוי השוואת עלויות להחזקת אדם ללילה במוסדות השונים (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2016). על פי המסמך, עלות החזקה שנתית של אסיר נעה בין 120,000 ל-150,000 ש"ח, והעלות היומית נעה בין 330 ל-410 ש"ח.

¹⁵⁸ הועדה הציבורית לבחינת מדיניות הענישה והטיפול בעבריינים **דין וחשבון** (2015) www.justice.gov.il/Units/SanatoriaZiborit/News/Documents/dorner%20report.pdf (להלן: "דו"ח הוועדה").

¹⁵⁹ בישראל שיעור הרצידיביזם הוא גבוה. כך על פי: אליאב ברמן ודרור ולק **רצידיביזם של אסירים פליליים משוחררי 2008** (מחלקת מחקר ואסטרטגיה, מנהל תכנון, שירות בתי הסוהר, 2015); אירה טולצ'ין אימרגליק "הבלתי משוקמים" **זמן ישראל** – שיקום אסירים 6.10.2019. www.zman.co.il/38993.

לעיתים בביצוע עבירות חדשות, מסוג אחר מאלה שבהן הורשעו. וכן, האסירים נחשפים לאלימות ושימוש בסמים בעוצמה שהם אולי לא חוו עד כניסתם לבית הכלא.¹⁶⁰ במילים אחרות, כיוון שגם כך שיטת הכליאה הנוכחית מעלה קשיים רבים מאוד, ייתכן שמיסוד של ענישה וירטואלית, חלק כליאה, יתרום את חלקו לענישה חכמה יותר, הממלאת את תכליותיה טוב יותר.

מעבר לכך, נכון יהיה לבחון את הרחבת השימוש בחלופות מאסר הנמצאות על השולחן כבר היום. את אותן החלופות נכון יהיה לבחון כתחליף לכליאה המסורתית לא רק בשל הבעיות הנוכחיות, כגון הצפיפות בבתי הכלא, אלא גם מתוך ההבנה שבתי הכלא לא יתאימו, ולא יוכלו להתאים, להשתנויות עתידיות. במסגרת מהלך כזה יהיה ראוי לבחון כל ענישה אפקטיבית שאינה כרוכה בהחזקת אדם במקום סגור: מעקב אלקטרוני, אם באיזוק או באמצעים אחרים המאפשרים מעקב גאוגרפי,¹⁶¹ זיהוי התנהגויות חשודות ואף נטרול האסיר במקרה של ניסיון בריחה.¹⁶² בניגוד לאינטואיציה הרווחת, מאסר בתוך הקהילה, כגון יצירת כלא וירטואלי על ידי שימוש באמצעים טכנולוגיים ("Virtual Prison"), עשוי להשתוות באפקטיביות שלו לכליאה המסורתית בתוך מתקן סגור.¹⁶³ כמובן שגם כיוונים אלה מולידים אתגרים ובעיות ניכרים.¹⁶⁴ ברם כיוון שמדיניות היא תמיד בחירה בין אלטרנטיבות, יהיה על הרשויות לשקלל את היתרונות והחסרונות של כל שיטה ולבחור את הטובה ביותר (או את הפחות גרועה מביניהן). איזוהי ענישה עדיפה – פיזית עם גישה לוורטואלי בתוך הכלא בעולם של קידמה טכנולוגית פנומנלית, או ענישה וירטואלית במסגרת חיצונית תוך הימנעות מפגיעה פיזית?

ד. סיכום

"Technology is neither good nor bad, nor is it neutral"¹⁶⁵

האינטרנט והוורטואלי העתידי אינם רעים או טובים כשלעצמם, במהותם או בעצמותם. הם גם לא ניטרלים: יש להם מאפיינים ייחודיים ומורכבויות, הם מאפשרים פונקציות מסוימות ומונעים אחרות ותפקודם משתנה על פי הסביבה וההקשר שבו הם משולבים. הסיכון הוא לשפוט אותם על הסף – בין אם בהתלהבות יתר (זה אינו המצב בסוגייתנו), ובין אם בדחייה מוחלטת (או קרוב לכך). גישה נכונה יותר היא להשהות את השיפוט לזמן מה ולבחון את התופעה לאשורה. מאמר זה דן בסוגיית הנגשת האינטרנט לאסירים ברוח זו.

¹⁶⁰ דו"ח הוועדה, לעיל ה"ש 158, בעמ' 26.

¹⁶¹ שבח השימוש ב-GPS כתחליף לכליאה: Matthew K. Kucharsen, *GPS Monitoring: A Viable Alternative to the Incarceration of Nonviolent Criminals in the State of Ohio*, 54 CLEV. ST. L. REV. 637 (2006).
¹⁶² אלה הוצעו כדרך להקל על כליאת יתר ולאפשר ענישה מידתית: Mirko Bagaric et al., *Technological Incarceration and the End of the Prison Crisis*, 108(1) J. OF CRIM. L. & CRIMINOLOGY 73 (2018); Joan Petersilia, *A Man's Home Is His Prison: House Arrest May Well Be the Future of Corrections*, 2 CRIM. JUST. 17 (1987).

¹⁶³ JULIAN V. ROBERTS, *THE VIRTUAL PRISON: COMMUNITY CUSTODY AND THE EVOLUTION OF IMPRISONMENT* 47 (2004).

¹⁶⁴ מעקב אלקטרוני יוצר מגוון קשיים – החל מפגיעה בזכויות אדם וכלה בתהיות לגבי האפקטיביות שלו ובאתגרים תקציביים: Avlana K. Eisenberg, *Mass Monitoring*, 90 S. CAL. L. REV. 123 (2016); Julie M. Houk, *Electronic Monitoring of Probationers: A Step toward Big Brother*, 14 GOLDEN GATE U.L. REV. 431 (1984); Bonnie Berry, *Electronic Jails: A New Criminal Justice Concern*, 2 JQ 1 (1985).
למאמר המאיר את ההשפעות השליליות שיש לשימוש בטכנולוגיות מעקב עתידיות, ראו: Leo Cvitanovic, *Power of Surveillance – Implications of Technological and Information Step Forward in the 21st Century on Criminal Policy and Criminal Law*, 1 CROATIAN ACAD. OF LEGAL SCI. Y.B. 147 (2010).

¹⁶⁵ כך על פי "החוק הראשון של Kranzberg" בנוגע לטכנולוגיה: Melvin Kranzberg, *Technology and History: "Kranzberg's Laws"*, 27(3) TECH. & CULTURE 544 (1986).

תחילה דן המאמר בסוגיה על ציר הפנים-חוץ. נקודת המוצא הייתה כי האסיר שומר על זכויותיו גם במהלך מאסרו, וכי בית הכלא צריך להידמות לחוץ במידת האפשר. בתוך כך הודגשו תועלות האינטרנט: הוא חוסה תחת לפחות כמה מזכויות האדם של האסיר, הוא בעל ערך פונקציונלי במסגרת כללים המנחים כבר היום מערכות כליאה, הוא בעל ערך שיקומי והוא מפיג מכאובי מאסר ומשפר את חוויית הכליאה. עם זאת, המאמר לא התעלם מן הסיכונים של הכלי – פעילות עבריינית מבין כותלי הכלא, החזרת האסיר באופן וירטואלי לסביבת הפשע וסיכון למשמעת ולסדר של מתקן הכליאה.

המסקנה היא שמצב שבו האינטרנט אינו בהישג יד האסיר, ברמה כזו או אחרת, אינו סביר. חלף זאת, המצב הרצוי הוא שהאינטרנט יונגש לאסירים באופן ובצורה המתאימים. יש להכיר באסיר, על פי חוק, כבעל זכות לגשת לאינטרנט, ולראות בעצם הגלישה מטרה לגיטימית. את הרשויות נכון לחייב לאקטיביות בהנגשת הטכנולוגיה, קרי – חובה לפעול ליצירת תשתית שתאפשר שימוש באינטרנט תוך עמידה בדרישות מינימליות שיוגדרו, בין השאר, גם בהתחשב במגבלות תקציביות.

נוכח הסיכונים הקיימים בשימוש אסירים באינטרנט, הוצע כי הגישה תיעשה בהתאם למאפייני האסיר, ובתוכם – מסוכנותו, הרקע שלו והתנהגותו במהלך המאסר. עוד יובאו בחשבון סוג השימוש באינטרנט ואופן השימוש, וזאת מתוך הבנה שאופנים ושימושים הם בעלי ערך משתנה והם מייצרים סיכונים שונים. הודגש גם שהאפיון הטכנולוגי משחק תפקיד מפתח וכי עיצוב נכון יוכל מחד גיסא לחסוך הרבה מן הסיכונים המדוברים, ואף לשפר את הביטחון, ומאידך גיסא לבנות תשתית הומנית ומכובדת שלא תגרום לפגיעה קיצונית בפרטיות האסיר.

לאחר מכן נדונה הסוגיה על ציר ההווה-עתיד. הוצגו האופן שבו מתפתחת כבר היום טכנולוגיית האינטרנט ותחזית אפשרית של התפתחותה בעתיד: דימוי האדם כיושב מול מחשב מחובר לרשת יוחלף בתמונה של יצור המוקף ברכיבים ממוחשבים, בכל עת ומקום, בלתי נראים ומשוקעים בתוך ה"דברים" (ובתוך בני האדם). הטענה הייתה כי בהינתן התפתחות כזו, הטכנולוגיה תרעיד את קירות בתי הכלא ותכניס את המערכת למלכוד. אז תעלה השאלה – האם לשלב את הטכנולוגיה בכלא ולהפוך את קירותיו לשקופים מדי, או לחלופין לדחוק אותה, לאטום את הקירות ולהביא לפגיעה מופרזת באסיר, המנותק מכל אמצעי טכנולוגי? המסקנה הייתה כי ייתכן שיהיה נכון להכיר באפשרות לענישה וירטואלית בשני מובנים – באיסור על ענישה פיזית וירטואלית דרמישורית בין קירות הכלא, ובשימוש בה כתחליף לכליאה, לצד שימוש מוגבר בחלופות כליאה נוספות.

העיון שהובא במאמר זה הוא גם בבואה של התנגשות עמוקה יותר – "קרב ענקים" – בין שתי יצירות אנושיות כבירות ושונות במהותן. האחת – מערכת ותיקה וממוסדת המושתתת על הפרדה מרחבית, דיכוטומית ובינרית בין הפנים לחוץ. השנייה – מארג קשרים וחיבורים, "שומקום"¹⁶⁶, המעלה על נס את ההפך בדיוק – להפיל את החומות ולפורר מכשולי זמן ומקום. המאמר נגע בקצה הקרחון של התנגשות זו. תקוותי היא כי לאורך זמן נעשיר את המחקר בנושא ונדע לחשוף את הקרחון כולו עד

¹⁶⁶ ענ"ם 3782/12 מפקד מחוז תל אביב-יפו במשטרת ישראל נ' איגוד האינטרנט הישראלי, סו(2) 159, פס' 22 לפסק דינו של השופט סולברג (2013).

הפיכתו לחוף מבטחים, שבו שילוב נכון בין ענישה וכליאה לבין טכנולוגיה ישפר את מצבם של הכלואים – כבני אדם שווי זכויות.